

III
M 39771
h

A. AŠKERC

ATILA V EMONI

MCMXII

ANT. AŠKERČ - - - -

ATILA V EMONI

ROMANCA - - - - -

~ LJUBLJANA ~

ZALOŽILA IN NATISNILA
„NARODNA TISKARNA“

~ ~ 1912 ~ ~

ATILA V EMONI

ROMANCA

NAPISAL

ANT. AŠKERC

Veas Vrhovnj

V LJUBLJANI 1912

ZALOŽILA IN NATISNILA »NARODNA TISKARNA«

39741

(L. 452.)

„Μεταξὺ δὲ Ἰταλίας καὶ Παννονίας
ὑπὸ τὸ Ν. ρυκὸν (ἔστι) πόλις Ἡμόνα.
Πτολομαῖος.

III h h

I.

Lepó se loči solnce od Emone,
pošilja ji poljubov za slovó,
poslednjih žarkov s svoje svetle krone,
padaje veličastno za goró.

Po ulicah pa valoví življenje,
še le sedaj pričjenja se vrvenje,
ko spušča se na svet večerni hlad.
Emoni beli cvete zdaj pomlad,
darove svoje pisane troseča,
povsodi vriskajoča, zeleneča,
vse, kar živi, k ljubezni spet budeča.

Na mesto lega mehek, tih večer,
iz hiš meščane vabi mir.
Pa v družbah se sprehajajo
in kramljajoč postajajo.
Tu, tam Emončani se mladi
ozirajo po ženskah radi,

ko godnih ptic iz svojih gnezd
spet prišlo novih je nevest
na glavno ravno šetališče.
Kdor hoče, si lahko poišče
dekleta lepega nocoj
in zaroči gredoč se ž njoj . . .
O, saj so deve belolice
emonske znane krasotice.
In vse so dražestnih oči,
ljubezni žar iz njih gori;
ozirajo se hrepeneče,
bogatih ženinov želeče.
Najlepše danes ni nikjer,
čprav je tak vabljev večer.
In marsikdo se ogleduje
in mnog šetalec poprašuje:
„Kod neki hodi danes, kod?
Mar drug si je izbrala pot?
Nemara je le zapoznela
najlepša deva nam, Marcella . . .“

Marcella pa sedi sedaj doma
na glavni ulici tam v hiši svoji.
Baš odigravajo težavni boji
Marcelli mladi se na dnu srca.
Kaj mar ji danes pestro šetališče!
Kaj mar, če kdo pogreša jo in išče!

Ostala nálašč je doma nocoj.
Naj dobojuje prej svoj srčni boj!
Naj zunaj Cardo maximus šumi,
šetalccev roj po njem se naj vali!
Zdaj mora biti sama in brez priče.
Življenja njenega ta boj se tiče . . .

Na vrtu motil jo je vodomet
umetni z mlado sužnjo vred.
Oba preglasno sta ji že šumljala
in pela vsak po svoje in kramljala . . .
Nevoljna odhitela je odtod,
pa šla je v atrium v intimen kot
in skrila se . . . Ni našla še pokoja . . .
Ne! Biti hoče čisto sama svoja . . .
Naposled! V svoji sobi je sedaj.
V razkošni mali sobi njen je raj.
Tu blagodejna, ljuba je samota,
všeč srcu njenemu je ta tihota . . .
Tla lep so umetniški mozaik,
po stenah vrsta klasičnih je slik.
Slikar na stene dihnil je bogove
in v svetih gajih marmorne hramove.
Tu, tam vrti ples nagih se devic
na sredi šumnih rimskih veselic . . .
Srebro, zlato po sobi se leskeče —
sledovi bivšega bogastva, sreče . . .

Marcella sede, pódpre glavo v dlan . . .
Premišlja ves pretekli lepi dan . . .
Spet bila ga je videla . . . Občutek
ljubezni svež živi še ta trenutek
na duše dnu . . . In sklep je njen gotov.
In ve, da volja dobrih je bogov,
da Aelianova je zdaj nevesta!
Zastavonoši mlademu bo zvesta . . .
Valerius Aelianus — to ime
deviško osrečuje ji srcé . . .
Ob jaspisovo mizo dragoceno
opira laket beli . . . Glavo njeno
poljubil je poslednji solčni žar .
Valerius . . . Kaj drugi so ji mar!

Pa skloni k skrinji se na tleh ob strani
z okraski bronastimi okovani,
odklene z drobnim ključkom jo . . . Zaklad
zasveti se v hranilnici tej zlat.
Cekinov kupček se na dnu leskeče.
Denar ta naj bo pórok njene sreče.
Zastavonoši ga pokloni v dar
za doto, kadar bosta srečen par . . .

Marcella jemlje zlate v roke, šteje
in šteje jih med prsti in se smeje
od tajne sreče, ki čez kratke dni

se v mladem srcu njenem naseli.
In polna te bodoče tihe sreče
nad skrinjo drago sklonjena šepeče:
„Deset . . . pa dvajset . . . trideset . . . še, še!
Oh štirideset, petdeset jih je!
Kako se svetijo ti lepi zlati!
Že smem se malko ž njimi pobahati . . .
Prištedjen vse, prihranjen je denar.
Prenekateri vmes je ljubek dar
sorodnikov, sorodnic . . . Leta mlada! . . .
Emona vsa me je imela rada,
ko tekala okrog sem črnih las
in kazala ljudem vesel obraz
kot dete nežno . . . Kak se to leskeče!
Prinese li zlato mi to-le sreče? . . .
Kako na kamnu ta zlatnik zveni
in poje, da srce se veseli!
Še skoro novi, kakor šele lani
bi bili v Rimu našem nakovani . . .
Pa ni jih jeden cesar sam koval
in vse ni jeden sam vladar izdal.
Različne na cekinih so podobe,
gotovo niso vsi iz ene dobe . . .
To Maksimian je, rimski car,
to Diocletianus, sovladar
njegov . . . Obraz je ta-le Konstantin
Veliki . . . To Konstancijev cekin

in ta Konstansov . . . Pričajo napisi
razločno čitni nad podoborisi.
O varno, shranjen bode moj zaklad,
nobeden ne odnese mi ga tat!
Da, to nekoč bo moja mala dota . . .
Dovolj bo za Marcello taka vsota.
Oh, ko bi oče živel še, da, da,
imela skrinja ta bi več zlata!
No, pa saj tisti, ki me vroče ljubi,
le mene ljubi in le mene snubi . . .
Nikoli ni še prašal za denar.
Več ko zlato sem vendar jaz mu mar!“ . . .

Marcella spet zaklene si zlato . . .
Na vratih nekdo je potrkal — kdo?
Glej, v sobi mati njena se pojavi.
Marcella vstane, nemo jo pozdravi . . .
Matrona je častita sivih las,
oči je njenih duhovit izraz.
Poljub pritisne svoji lepi hčeri
na čelo, pa ji reče: „Ne zameri,
če motim te . . . Saj vem, s čim se pečaš . . .
Pokaj skrivnosti pred menoj imaš?
Kako, da zarudevajo ti lica?
Zlatnike šteje moja golobica!
Pokaj bi bilo pred menoj te sram,
Marcella? Veš, da rada te imam,

pa ti želim vsak dan najboljše sreče.
Bogastvo res ni to zlato bleščeče,
ki sama si si ga prihranila.
No, pa saj ženin tvoj je bogataš
in vem, da malko rada ga imaš
in snubca se ne bodeš bránila . . .
Veliko takih snubcev ni v Emoni
ko snubec tvoj, tak imovit meščan,
postaven mož, patricij dobro znan . . .
Le priporočaj se že zdaj Junoni!
Predpoludnem bil zopet je pri nas,
pa prišel ni bil ravno pravi čas:
Ti tisto uro, ljubica Marcella,
baš k teti Hóraei si odhitela.
In žalosten je bil častilec tvoj,
ker videl ni neveste pred seboj.

Marcella.

In kdo je to?

Mati.

Še prašaš, dete moje?

Marcella.

Res, temne so mi še besede tvoje.

Mati.

No, Decius Avitus, naš meščan!

Kaj, ta bogati mož ti je neznan?!

Marcella.

Neznan! . . . Kdo neki ta je čudni ujec?
Mož duši moji je docela tujec!

Mati.

Res?! . . . Hčerka, ti opešal je spomin?

Marcella.

Pripoveduješ bajko iz davnin? . . .

Mati.

Glej, glej, kako nevedno se mi dela
in draži me, se smeje mi Marcella!
Že čisto tuj ti je njegov obraz?
Pa tolikrat on bil je že pri nas!
Saj dobro veš, da te Avitus ljubi,
in tudi veš, da te za ženo snubi . . .

Marcella.

Pa veš ti, mati, če ga ljubim jaz?

Mati.

Ah, dete moje! To opravi čas . . .
Da, pride čas in ž njim ljubezen pride
in srce s srcem najde se in snide . . .

Marcella.

Nikoli! Ne, nikoli! Snubec ta
ne bode imel mojega srcá,
ne roke moje!

Mati.

Ljubo moje dete,
poslušaj moje tehtne, modre svete!
Bogata žena boš in srečna boš,
posestvo krasno ti ima ta mož.
Njegova hiša je v Emoni znana,
saj lepše nima naša Decumana.

Marcella.

Naj ga ima bogastvo, naj ima!
Pa ž njim ne kupi mojega srcá!
Srcé sem svoje sama darovala
in ženina sem sama si izbrala . . .

Mati.

Tako, tako?! . . . Če pa je res tako,
ne maram siliti te več! Naj bo!
Pa bodi srečna, draga hčerka moja!
Saj samo to želi ti mati tvoja!
In kdo je tvoj?

Marcella.

O saj ga že poznaš!
Saj parkrat že obiskal dom je naš . . .
Valerius Aelianus . . .

Mati.

Ej, vojaka
si si izbrala, lepega junaka!

Marcella.

Da, ženin moj najlepši je vojak
emonske legije, mlad in krepak!
in v prsih bije mu srcé pošteno,
da boljše moško ni srcé nobeno.
Zastavonoša ta . . . Kako imam
ga rada! Saj še danes pride k nam,
obljubil mi je davi . . .

Mati.

Naj prispeje,
da vidim snubca tvojega čim preje!
Če našla v njem moža si res svoj vzor,
naj zveza ž njim ti sreče bo izvor.
Ničesar drugega ti ne želim,
Marcella moja, bodi srečna ž njim!

In sužnja Zoë odpre v sobo vrata
vsa okovana z bronom, dvokrilata . . .
Kdo tik za sužnjo stopil je na prag?
Lep vitkostas in črnolas vojak.
Ko jelka v gori raven se postavi
in po vojaško resno brž pozdravi.
Od nog do glave čvrst in cel Rimljan,
poznaš mu na obličju: mož južan . . .
Težko da bil bi par mu kdo v Emoni.
Globoko se obema damama prikloni . . .
Marcella ga predstavi: „Ženin moj —
Valerius Aelianus . . . Zevs s teboj!“

Mati.

Naj srečo nam prinese prihod tvoj,
Valeri Aeliane, gost moj dragi!
Še jaz pozdravljam te na mojem pragi!
Spoštuješ, slišim, mojo ljubo hčer?
Pa dobrodošel! . . . Zanimiv večer! . . .

Valerius Aelianus.

Častita mati, čislana matrona!
Krasnejše deve nima vsa Emona,
ko krasna je Marcella, vaša hči!
Za njo že dolgo srce mi gori.
Zaljubljen sem že dolgo dolgo vanjo
in noč in dan jaz mislim samo nanjo.

Dozôrel sanj najlepših sklep je moj,
zato sem moral priti k vam nocoj:
Hoteli bi, matrona Gaja, mati,
Marcello svojo mi za ženo dati?

Mati.

Zet Aelianus mi bo jako všeč.
Pa to, Marcella, je pač tvoja reč,
da omožiš se prav po svoji volji.
Zabraniti več nečem ti nikoli.

Marcella.

Da, ljubim ga Valerija gorkó
in samo njemu svojo dam rokó.

Mati.

Vesela sem, Valeri, če jo ljubiš,
in rada vidim, da Marcello snubiš.
Oh, škoda, da več Gajus ne živi,
ko zdaj nevesta je njegova hči! . .
Drugače vse je bilo v hiši naši,
zlatarjevi so bili bogataši.
Odkar moj mož podjetni je umrl,
bogastva vrelec se nam je zaprl.
Potem napadali so nas barbari,
Emono so pustošili požari . . .
In hiše naše blesk in ves sijaj
njen umetniški — ta je bil nekdam . . .

Kar vidiš še, Valeri, so sledovi
srečnejših dni . . . Verjemi Gaji, vdovi!
Berači nismo — pa zlatarski stan
ni najpremožnejši današnji dan . . .

Ko duh prikaže spet se Zoë mala,
pa migne Gaji ven . . . Samá ostala
pri mizi zaročenca sta, samá . . .
Drug drugemu si zreta v dno srcá.
Valerius ovije svojo rôko
okrog vratu Marcelli in globoko
se potopi v prekrasne ji očí,
poljubi jih, šepeče, govori
in govori ji strastno, koprneče,
poljublja vmes ji ustnice rudeče,
iz ust mu vro besede plameneče :

„Marcella, ti moje si čisto zlato!
Kaj mari kovano mi tisto zlato,
ki varno zaklepa ga skrinja in hrani,
pred lakomnim tatom ga noč in dan brani!
Kaj meni vse tisto bogastvo je mar,
ki imel ga kdaj je tvoj oče zlatar!
Ti sama si dota bogata, največja,
ti sama najdražji zaklad si in sreča!
Kaj žlahtnih je kamenčkov mrtvi mi lesk,
oči tvojih živih mi ljubši je blesk!

Marcella, Marcella, vsa tvoja krasota
najvišja v Emoni deklinška je dota!
In tvoje nedolžno ljubeče srcé
in delavne tvoje in skrbne roké
in duša udana mi tvoja iskrena —
kje najti enaka na svetu je cena?
Bog Mars mi pripasal vojaški je meč,
pa, ljubica sladka, ti zdaj si mi več!
Ti Venus si moja olimpska prekrasna!
Kako obožavam te, boginja jasna,
in ljubim te, ljubim, ti solnčni moj žar,
ti blaženost moja, življenja moj čar!
Marcella, glej, danes nevesta si moja!“

Marcella.

Da, tvoja sem, Valeri, samo tvoja!
Zato pa nekaj straši me, skrbi . . .
Je res li, da nam vojska spet grozi?
Pri teti Horaei sem nekaj čula . . .
Oh, če sovražna sila bi razsula
Emono nam predrago! . . . Nikedar
ne bila midva bi poročen par!

Valerius Aelianus.

Kar čula si, so temne govorice . . .
Utegne biti nekaj v njih resnice . . .
Pomisli, kolik naš je rimski svet

in koliko pretrpel je že let,
opasnih let, nemirnih in viharnih!
Sosedu so sovražni krog in krog
mej naših in nebroj barbarskih rok
iztega že po rimski se državi,
da nam razbije jo in da nas zgnjavi!
Kaj misliš, da na svetu mir je kdaj?
Ta svet je večni boj in dirindaj . . .
Ne boj se . . .

Marcella.

Ne bojim se le za sebe,
bojim se tudi, ljubček moj, za tebe . . .
Primitivianus pa je one dni
prinesel strašne Horaei vesti . . .
In sosed naš Primitivian ne laže . . .
Kaj se zgodi, to v kratkem* se izkaže . . .

Valerius Aelianus.

Primitivianus je prijatelj moj,
kaj ve, izvem od njega še nocoj . . .
Tačas pa ne vznemirjaj se, Marcella!
Proč strah in skrb, pa bodi mi vesela!
Ne zabi name! . . . Daj mi še poljub!

Marcella.

Zdravstuj, Valerij, ti moj sladki up!

In povrnila se je mati Gaja
in sedla k mizi: „Glejte si, od kraja
kako otožna si bila poprej,
a zdaj si vsa drugačna, vsa vesela!
Ostani, golobičica Marcella,
mi dobre volje v hiši še poslej!“
Valerij vstane: „Moj poklic me zove
in služba goni, žal, od vas me proč.
Pogledat idem k stražam na zidove . . .
Na svidenje, gospá, in lahko noč
z Marcello vred! . . .

Mati.

In jutri zopet pridi!

Marcella.

Da zdravega te duša moja vidi.

II.

V meščana Decija Avita hiši
so danes dobre volje miši,
ker mačke ni doma.
Od davi ga še ni. Kod neki hodi
Avitus, gospodar? Kod pot ga vodi?

Sama sta sužnja v atriju oba,
Laletus in Doryphorus. Spočita
z domačim psom za kratek čas norita.
Žival ve, da sta razposajena,
pa njiju šal je že navajena
in ne zameri nič, le zaletava
se zdaj na eno, zdaj na drugo stran —
Vsem trem brez gospodarja lep je dan.

Kar pes zbeži. Prekine se zabava.
Drug drugemu se sužnja smejeta,
saj dobro se oba umejeta,
odkar sta v službi Decija Avita.
Vsak dan tepena in vsak dan sta sita . . .

Kaj hočeta še več! . . . Potihne smeh,
resnoba polastí se brž obeh . . .
Vsak njiju neke čudne ve skrivnosti
in dolgo v prsih jih je nosil dosti.
Doryphorus bi že povedal rad,
kar misli, pa Laletus, v službi brat
starejši, s prstom tiho mu zažuga . . .
„Vse vem!“ — Doryphorus pogleda druga —
„Vse vem, kaj misliš! Najin gospodar
sedaj je tista zagonetna stvar,
o kateri tak naporno premišljuješ;
uganko to, kajne, zaman rešuješ?“

Laletus.

Pa kaj mu je? Kaj praviš?

Doryphorus.

Vedi vrag!

Naš Decius še nikoli ni bil tak!

Laletus.

Čemerén, siten, kisel je, nasájen . . .
Do danes nisem takšnega bil vaju.
Nemara je ponoči slabo spal,
nemara pa je z levo nogo vstal . . .
Čuj, včera j nekaj brskal je po mizi,

jaz na uslugo stal sem mu prav blizi —
in tresk! najlepša vaza je na tleh . . .
Zaklel je . . . Gnev mu gôrel je v očeh . . .
Obrnil se na peti, v dver je butnil
in jezen za seboj je zaloputnil . . .

Doryphorus.

Kaj hočemo! Gospod je pač gospod,
svobodna volji je njegovi pot!
Vse sme tak gospodar, vse sme storiti,
še sužnja svojega bi smel ubiti.

Laletus.

Res je! Je pač usoda naša to!
Drugače kdaj na svetu je biló?
In misliš, da ta svet kdaj spremeni se?
Nikdar, tovariš moj, nikdar, nikdar!
Ah, zmerom bo na eni strani gospodar
in suženj bo njegov na drugi strani.
Tako je letos, kakor bilo lani
je med ljudmi! Tako bo še poslej
povsod na zemlji in v Emoni tej!

Doryphorus.

Tovariš, tvoj razum filozofuje,
za mojo glavo to je polje tuje.

Ti letaš previsoko že! Haha!
Jaz rajši tukaj bi ostal doma . . .
Zanima me le, kar godi se v hiši . . .

Laletus.

Govori tiho, da te kdo ne sliši!

Doryphorus.

Veš, kaj je Deciju?

Laletus.

Ne vem. Če veš,
povej, če sploh povedati kaj smeš.

Doryphorus.

Ej, ženske, ženske, rečem ti, so krive!
Da, ženske tiste hude so koprive,
na katerih Decij se opeknel je,
zato mu žolč tako otekel je . . .

Laletus.

Pst! Tiho, tiše, da te kdo ne sliši!
Kdo ve, če sva sama midva še v hiši.

Doryphorus.

Ne ženske — nego ženska mlada, eh,
da, dekle mlado, lepo kakor greh
je razjezilo Decija . . .

Laletus.

Tako?

Kako pa si skrivnost izvohal to?
Tvoj nos si prisvojil je fino spretnost,
bi rekel, da nekakšno že umetnost.

Doryphorus.

Veš, sužnjo Zoe ljubico imam
v zlatarja imenitni hiši tam
na cesti „cardo maximus“ . . . In dosti
izvem od nje, če prašam jo, skrivnosti . . .

Laletus.

No, in . . .

Doryphorus.

Saj pravim, ženski so lasje
prinesli Deciju sedaj gorjé.
Zlatarjevo je hčerko revež ljubil
že nekaj časa in te dni jo snubil!
In mlad ni več, ne lep naš gospodar,
pa se zanašal je na svoj denar . . .
Pa hči zlatarja rajnega, Marcella,
še mlada, našega gospoda ni hotela. —
K zlatarjevi je hodil dan na dan,
prinašal je darove, pa zaman!
Izsiliti ljubezni ni mogoče,
ne kupiti nikoli! Kaj se hoče!

In z dolgim nosom je odšel te dni,
ni marala zlatarjeva ga hči.

Laletus.

In drugega dekle si je izbrala?

Doryphorus.

Vojaku mlademu srcé je dala,
njegova že nevesta je poslej
in žena bo njegova prej ko prej . . .

Laletus.

Zdaj vem, zakaj je Decij slabe volje.

Doryphorus.

Premagan je ostavil bojno polje,
pobil ga tekmeč mladi je vojak . . .
„Vae victis!“ čuti Decij siromak . . .
Verjamem, to so hude bolečine,
bolezen takšna rada ne premine . . .

Laletus.

Ti res vse veš!

Doryphorus.

Kako bi ne, hehe,
ko vse razkrije ljubo mi deklè,
ta zvita Zoe, miška premetena!
Tako vsevedna sužnja ni nobena!

Laletus.

Še veš kaj več? Rad bi še slišal kaj . . .

Doryphorus.

Kar Zoe ve, vem jaz . . . Odkod vem naj?

Laletus.

Pst! Tiho! Tiho! . . . On domov prihaja —
naš gospodar! . . . Kaj pač se spet dogaja
v njegovi duši? Kje je bil? Odkod
je prišel zopet?

Doryphorus.

Béživa odtod
na vrt! Naj jeza prej mu ohladi se,
poprej naj sam s seboj upokoji se!

Izginila sta kakor senci dve,
iz atrija odnesla sta peté
Laletus in Doryphorus boječa. . . .
To bila je nemara njiju sreča!
Razburjen je Avitus. Sam s seboj
baš v prsih svojih ljut bojuje boj . . .
Ko burja v sobo svojo prilomasti,
duhovi zli imajo ga v oblasti.
Korake trde meri gor in dol,
na srcu gloda mu pekoča bol.

Ko furije podijo se po glavi
mu jezne misli. Sam pri sebi pravi:
„Tak torej danes položaj je moj!
Ne vidim čisto jasno pred seboj.
Ponosna moja dražestna Marcella
imeti za moža me ni hotela!
Prestar sem zanjo — on je lep in mlad
in vrhu tega fant je še soldat! . . .
Osvetim se, prisegam ti, osvetim
nad tabo in nad tekmečem prokletim!
Če mož tvoj biti nisem mogel jaz,
pokaj bi on ti zreti smel v obraz!
Pri Jupitru prisegam ti, Marcella,
z Valerijem nikdar ne boš živela
ko žena, slišiš, deklica, nikdar!
Poprej usode zmane te vihar!
Ne bode dolgo — pred teboj, Rimljanka,
razplete sama strašna se uganka!“ —
Obstane sredi sobe . . . Kdo odprl
je dver? . . . Najrajši bi ga strl
od jeze! Kdo zdaj neprijetno moti?
V premišljevanju kdo je zdaj na poti?

Doryphorus ponižen ves stoji
pred njim in k tlom povetil je oči . . .
„Gospod moj, žrec vas čaka zunaj znani,
Hermagoras, sovražen med pagani!

Obiskal nas je danes prvokrat
in z vami, pravi, bi govoril rad!“

„Naj vstopi hitro.“ — Decius sužnju migne —
Doryphorus ko piš iz sobe švigne —
In ta trenutek stopil je črez prag
mlad, suh in črnobrad možak.
Kot znanca brž Avitus ga pozdravi . . .
Ko sedeta, Avitus gostu pravi:
„Amice, da si prišel, sem vesel!
Lepo je, da vabilo si sprejel
na ta sestanek! Malo sva si znana,
čeprav oba emonska sva meščana . . .
Kristjan si ti, a jaz sem še pagan,
pa eden kakor drugi je Rimljan.
In brezdno versko, ki med nama zije,
želim, da premosti se in pokrije . . .
Veš, vaša nova vera mi je všeč!
Veliko že premišljal sem to reč. —
V Emoni Kristov kult čimbolj se širi,
moč tajna res se skriva v vaši veri . . .
Naj nekaj ti pojasni moj korak!
Emoni zopet bliža hud se vrag.
Kdo ve, kdo v boju ljutem mrko pade . . .
In v veri vaši, slišim, večje nade,
življenje lepše vaš ima kristjan
po smrti, nego ga ima pagan;

zatorej hočem kot kristjan umreti . . .
Kdo ve, kdo ve, kaj bo na onem sveti!“

Hermagoras.

To je: Ti češ se razpaganiti,
Avite, in se pokristjaniti!
Če odpoveš malikov stvar se zmoti,
potem seveda si na pravi poti.
Premislil li si dobro vse poprej,
ne bode morda žal ti kdaj poznej?
Premislil dobro si, moj sosed Decij,
kaj poreko paganski vaši žreci?
Kako se Dindius Priscus bo jezil
nad mano, ker sem Kristu te vlovil!
Po vsej Emoni bode te preklinjal
fanatik Dindius in opominjal,
svaril pred tabo v mestu bo ljudi,
naj vsakdo daleč pred teboj beži!
Malikovalski žreci so goreči,
v Emoni Priscus je zelot največji . . .
In če avgur avgura sreča, ga spozna,
verjemi mi, takoj do dna srcá!

Decius Avitus.

Moj sklep je danes trden kakor skala.
Boj moja duša je dobojevala,
in sklenil sem, da niti eden dan

ne maram biti bedast več pagan!
Razžalili so me malikovalci,
emonski ljubi naši prebivalci,
razžalili so me hudó zares,
zato pretrgam ž njimi vsako vez!
Še vera ž njimi naj me več ne spaja,
razdružiti čem ž njimi se do kraja!

Hermagoras.

Zahvala ti, nebo! Ker nov kristjan
sprejema evangelj današnji dan!
Si li pripravljen, da te smem krstiti,
smem li z vodo vse grehe ti izmiti?

Decius Avitus.

Da, krsti me in sprejmi me v krščanstvo!
Iz duše zaničujem vse paganstvo!
Naj prerodi me, prenovi tvoj Krist,
da drug bom človek in da ves bom čist!

In Decius poklekne, skloni glavo,
in čašo vode vzame v roko pravo
Hermagoras, polije trikrat ž njo
paganu teme, govori tako
in moli: „Naj te sveti krst oblije,
naj dušo tvojo ti umije,
opere naj jo starih zmot,

da videl boš k resnici pot!

Zdaj sveta cerkev tvoja je nevesta,
zvest bodi ji in ona ti bo zvesta!“

Hermagoras blagosloví nato

Avita, stisne mu rokó v slovó

in zopet samega doma ostavi . . .

Avitu prejšnji gnev vzbudi se v glavi,
korake meri trde gor in dol

in prejšnja zaskeli ga srčna bol.

In sebi samemu se mož grohoče,

pretí z rokami nekam, skoro joče:

„Haha! Kaj krst in Kristus tvoj mi mar?

Osveta moja je važnejša stvar!

Osvetiti se hočem nad Marcello,

edino to poslej bo moje delo!

O pridi, pridi skoro, strašni čas,

čimpreje plani, divji Hun na nas!

Razruši to Emono, le razruši!

Osveta plamení, gorí mi v duši.

In ko najhujše bo razsajal boj,

tedaj naklep naj izvrši se moj,

tedaj ti morda bode žal, Marcella,

da preponosna nisi me hotela!

Kaj če bom izdajalec, kaj mi mar!

Osveta mi poslej je glavna stvar!

III.

Emona vstala danes je zarana,
čeprav je že od solnca obsijana,
ko Jupiter bi sam bil iz neba
razsipal doli drobnega zlata.
Čedalje bolj blesk solnčni vse obseva,
čedalje bolj narašča sila dneva.
Iz megle dvignil se je mestni hrib,
na njem trdnjava rimska isti hip
zasvetila se v jutra je jasnini.

Dva znanca že stojita na višini:
Valerius Aelianus in njegov
prijatelj izza lepih mladih let,
Primitivianus. Tam moža stojita
ob zidu pri trdnjavi in strmita
v daljavo sinjo z bistrimi očmi,
če kod se kaj sumljivega godi . . .
Nič ni zapaziti nikoder, nič
sumljivega, dokoder segajo

oči, vse mirno in vsakdanje . . . Daleč
še od Emone je sovražni Hun . . .
V dolino se ozre Primitivianus.
Pred njima, glej, razširja se Emona
ko roža bujna na zeleni gredi.
Od juga, od Nauporta daleč sèm
čez barje ravno se vijuga reka
emonska kakor kača velikanska
pa lena med bregovi nizkimi
leskeče se na solncu jutrnem . . .
In tam na drugi strani dvigajo
v nebo zidovi sinji se gigantski,
planine mesto branijo visoke
in sneg leži še tu pa tam na njih . . .

„Poglej, Valerij Aeliane,“ reče
Primitivianus — „zdaj poglej Emono,
ko vstala ravnokar je krasotica!
To mesto naj nam vzamejo barbari,
divjaki hunski?! Naj porušijo
cvetočo kolonijo rimsko nam?!
Ta truda rimskega prelepi plod,
moči velike naše živo pričo,
prosvete naše v Noriku pečat,
Emono belo to naj spremenijo
v prah in pepel sovražniki čez noč?!“

Valerius Aelianus.

Ne boj, ne boj se mi, Primitiviane!
Ne vidiš močnega zidu okoli
Emone? In ne vidiš vrat šesterih
mogočnih, ki zaklepajo vse vhode?
V obzidju pa je stolpov dvaindvajset
napolnjenih z najhrabrejšim vojaštvom,
ki straži noč in dan! . . . Poslednja leta
pregledali smo vse utrdbе, vse obzidje
popraviti smo dali, vse stolpove
podzidali na novo smo po vrsti
in vrata mestna vsa smo okovali
z železjem težkim in ključavnice
dobile so zapahe velikanske.
Naj pridejo barbari, pa Emona
se ne boji jih in se ne uda jim;
pripravljena jih čaka brez strahu
in sprejme jih z orožjem smrtnim rimskim.

Primitivianus.

Lepo je, da zanašaš se na sebe
in da veruješ v moč utrdب emonskih!
Saj, če bi ne zaupali sami
vojaki sebi, kdo pa naj zaupa
obrambi? . . . Ali poročila moja,
ki jih prejel sem iz Panonije

poslednje dni od znancev in trgovcev —
na priliko tam iz Petovija,
iz Siscije, Celeje Klavdije —
Ta poročila črna so, zlovešča.
Sovražnik novi bliža se in bliža
nam od izhoda . . . Kar za solncem gre,
podira in požiga pred seboj
vasi in mesta, stanovanja kmečka,
razbojnikuje in mori ljudi
in onečašča ženske in ubija deco.
V potokih teče v tistih krajih kri,
in nihče več ne orje in ne seje
in žita ni, ki bi ljudje ga želi,
vse pomendrala so kopita konjska . . .
Kako že imenuje se sovražnik?
Tartare jih nazivajo nekteri
in drugi Scythe . . . Iz Petovija
trgovec z žitom piše, da so Huni.

Valerius Aelianus.

Da, Huni, Huni, se nazivajo!
Emonska legija že tudi ve,
da Huni tem barbarom je ime . . .

Primitivianus.

Poprej ko misliš, bodo pred Emono!
In upaš še, da se ustavi jih?

Valerius Aelianus.

Zanašam se v posadke naše moč!
Hvaležen pa sem ti za poročila,
ki jih naznanim brž poveljniku,
da izpopolni si vesti uradne,
ki jih dobiva iz Panonije.
Pa pomnožimo še obrambo mesta,
pa pride nam Nauportus na pomoč
in Neviodonum, no, in v skrajni sili
armado celo pošlje Akvileja . . .
Trdnjavo to-le pred seboj poglej!
Kako li vseč so ti zidovi silni?
Tritisoč mož lahko jo brani rimskih!

Primitivianus.

Vse kaže torej, da bo vladal Mars
nam bojeviti v kratkem po Emoni.

Valerius Aelianus.

No, predno pa nastopi v mestu ta
bog oboroženi krvavo vlado,
naj vlada nas še boginja ljubezni,
cvetoča Venus!

Primitivianus.

Res, čestitam ti!
Najlepše dekle je v Emoni tvoje!

Zlatarjeva Marcella je v resnici
zlato in ti ponašáš se lahkó,
da Decija Avita si premagal.
Zmagalec si v ljubezni — ali zmagaš
v krvavem boju tudi, Aeliane?

Valerius Aelianus?

Čestitam tudi tebi! Horaea
je dama lepa, umna in — bogata,
za tebe ko rojena je nevesta.
Spoštujem jo in čislam jo visoko,
saj teta je Marcelli moji, torej
spodobi se, da proslaviva svatbi
obenem skupaj in na isti dan.

Primitivianus.

Izvrstna misel! Če le Huni divji
računov nama ne prečrtajo.
Nič lepšega si ne želim na svetu,
ko s tabo vřed se poročiti sam
z nevesto svojo, vdovo Horaeo . . .
Prijatelja sva si od mladih nog . . .
Obrabljena beseda je „prijatelj“,
obrabljena je in ogóljena,
ko star denar, ki že veliko let
po svetu krožil je iz rok v roke . . .
Beseda prazna često je „prijatelj“,
največkrat samo mrtev zvok brez misli,

lupina brez vsebine in brez jedra!
Prijateljev pa živih — kje jih najdeš
prijateljev resničnih, nesebičnih
in nehinavskih? Išči jih s svetilko
o belem dnevu, morda srečaš kod
med tisočerimi tak zvanimi
res enega resničnega . . . Pa midva
drug drugemu sva prava dušna brata.
Spomini mladih let! . . . Še veš, še pomniš,
kako sva se igrala v Akvileji
na ulici domači bosonoga,
metala kocke po kamnitem tlaku
in kolikrat pretepala sva se
z mladeniči sosednimi? Še pomniš,
kako sva kopala se skupaj v morju?
In neki dan sem bil izginil jaz
pod vodo kakor kamen, ne znajoč
še plavati. Utonil bil bi pač,
če ti ne bil bi rešil me, prijatelj.
In še močnejša spajala je vez
oba od tistega trenutka naju,
dokler razgnala naju ni usoda
iz ljube Akvileje v širni svet.
Še v rojstnem mestu ti si bil prisegel
z orožjem v desni Marsu za življenje,
a jaz prisegel sem bogu Merkurju,
ki vlada trgovino in denar.

In glej, črez let petnajst sešla sva spet
nekdanja Akvilejca se v Emoni!
Zastavonoša legije trinajste
ugleden si, Valerius, sedaj
in splezaš še gotovo više, više . . .

Valerius Aelianns.

In ti si veletržec bôgat, z žitom
nam preskrbuješ mesto, krušni oče
takorekoč si naš, Primitiviane,
a v nečem sva podobna si oba.

Primitivianus.

Da, da, oba sva zdaj zaljubljena.

Valerius Aelianus.

Oba sva nadepolna ženina.

Živahno tekel jima je pogovor,
ko vračala sta s hriba se navzdol
in skoro nista vedela samá,
kedaj dospela sta črez most leseni
in kdaj dospela sta skoz mestna vrata,
kdaj cardo maximus ju je sprejel
v svoj vrvež in v svoj hrupni dirindaj.

In prišla sta na forum, gledala,
kako so stopali Emončani

v svetišče Jupitrovo veličastno.
Ponosno stal je tempelj kameniti
na sredi trga. Stebri marmornati
so lesketali beli se pred vhodom,
stopnice pa vodile so visoke
navzgor in po pragovih teh
so tiho se popenjali možje . . .
Na drugi strani fora pa je stal
še novi tempelj Mithrov, skoro lepši
ko Jupitrov. Pomladni žarki solnčni
odsevali so z marmornatih sten.
In v tempelj Mithrov so marširali
emonske legije vojaki čvrsti,
saj vsi častili tega so bogá
iztočnega, simbol svetlobe svete
in pomočnika vsem, ki hrepenijo
navzgor iz teme črne priti k solncu . . .

In šla sta dalje in srečavala
veliko znancev, jih pozdravljala
in jim odzdravljala gredoč prijazno.
In solnce že gorelo je visoko,
metalo žarke svoje na Emono,
pripekalo . . . In šla sta svojo pot,
in glej, v postranski, ozki ulici
sta prišla mimo cerkvice krščanske.
Nekako skromno, skoro še boječe

svetišče to se stiskalo je v kot.
Nekako tuja sta mu še soseda
in neprijazna — Jupiter in Mithra.
Križ, ki nad cerkve sveti se pročeljem,
v Emoni ni še udomačen znak,
pa vendar nove struje je simbol,
simbol je opozicije in boja
prikritega, pa neizprosnega
bogovom starim, rimskim in iztočnim.
In kakor pretorjanci v Rimu tam
odstavljali so imperatorje,
morili jih in izklicavali
so druge ljubljence na prestol carski
in klanjali se jim, prisekali
zvestobo svojo sveto do — preklica:
tako zakleli so se ribiči
preprosti galilejski Jupitru,
pa dvignili na tron njegov so Krista
za svojega boga edinega
resničnega . . . V Emoni še paganski
oznanjal tega novega boga
in konkurenta vsem Olimpčanom
Hermagoras duhovnik je krščanski
v tej cerkvi ponižni prav goreče.
In videla sta tudi znanca naša,
Primitivianus in zastavonoša,
kako so šli meščani in meščanke

plebejskega stanu v to novo cerkev.
Med njimi sta zagledala strmé
s Hermagorom zelotom roko v roki
pagana Decija Avita . . . Čudo!
In pospešila sta korake svoje
in majala gredoč sta z glavama,
premišljevala sta, ugibala,
kaj pač pomeni danes omen ta.
In segla še molčé sta si v roké
in šla narazen, vsak po svoji poti . . .
Vsak izmed njiju vidi pred seboj
gredoč podobo isto in enako.
Vsak njiju vidi zdaj nevesto svojo,
ljubezen vidi, ki se mu laská
na eni strani — a na strani drugi
bodoči boj, ki straši in grozi.
Ljubezen in nevesta je življenje,
a boj krvavi s Huni je trpljenje,
Kaj čaka ju? Življenje ali smrt?
Bodočnosti je zastor še zastrt,
usode temne zastor tajnoviti . . .
Kateri bog bi mogel ga odkriti?
Dovolj premišljevanja za obá,
dovolj skrbi imata in gorjá . . .

IV.

Razkošen mal salon. Pohišstvo v njem iz dragega lesá. Preproge težke razgrnjene po tleh in grške vaze so razpostavljene tu, tam po kotih. In po dolbinah v zidu, po policah povsod se sveti plemeniti bron: bogovi iz paganskega Olimpa pa geniji smehljajo se in Fauni. Na sredi sobe pa na nogah treh, ki v levjih šapah se končavajo, stoji okrogla miza marmornata, na mizi razmetanih knjig je kup, dišava fina plava po prostoru . . . Res, kamorkoli se ozreš okrog, vse priča o okusu umetniškem in o bogastvu vdove Horaee. Saj ravnokar sedi na nizkem stolcu še mlada ženska, vitka in visoka, baš češe sužnja dolge ji lasé. In zdaj-le odložila je glavnik . . .

„Dovolj je, Iris!“ reče Horaea
dekletu in počasi vstane s štola . . .
Pogleda si kazalec rožnati
obvezani na desni roki, včeraj
si ranila ga je pri delu z nožem.
In ustnice se stisnejo ji jezne :
„Ti, Iris!“ — se obrne k sužnji svoji —
„nemudoma spet stopi tja h kirurgu
Antoniju Carpóphoru! Povej
mu, da ga prosim, naj obišče
me danes za gotovo, ker moj prst
zacelil ni se še in me boli“ . . .

Izginila je sužnja tavrščanska
in Horaea odide v atrium,
kjer sama je postavila oltar
bogov veliki materi Kybeli.
In tam stoji pred žrtvenikom belim,
pa ji daruje boginji mogočni
vse misli svoje srečne, hrepenenje
globoko svoje in vzdihuje k njej
in prosi jo, naj milostno pomaga
nevesti, naj osreči jo obilno
in blagoslovi njo in ženina
Primitiviana njenega, ki skoro
povede k sebi jo v svoj dom za ženo! . . .
„O boginja veselja in življenja!“ —

dostavi Horaea, — „sovražnica
trpljenja, žalosti in smrti črne,
odvrni od Emone tudi vojsko,
odvrni Huna divjega od nas,
ki nam grozi s pogubo in uničbo!
Daj nam živeti in uživati
življenje kratko to na lepem sveti,
o boginja veselja in ljubezni!“
In Horaea pobožna še natrosi
na žrtvenik Kybeli svežih rož,
ki jih narezala je baš na vrtu,
in nejevoljna čaka mlade sužnje,
pa ni je še in tudi ni kirurga
Carpóphora z zdravili od nikoder.

Kar vrata težka hišna se odpro
in vstopi ženin njen Primitivianus.
S poljubom nemim se pozdravita
in sedeta na klop pred žrtvenik . . .

„Glej, ravnokar prosila sem Kybelo,
da naju bi osrečila čimprej“ —
Primitivianu reče Horaea,
ovivši nežno mu okrog vratú
ko alabaster bele roke svoje —
„Je res li“ — resno ga v oči pogleda —
„da vojska s Huni nam preti? Kaj bo?“

Kaj bo potem s poroko najino?
Mar veš kaj novega? Si li dobil
spet novih pisem od tovarišev?“

„Nič novih ni prispelo poročil,
in kar pripovedujejo ljudje,
so morda le izmišljeni strahovi!“
Verjetne istine še noče ji
povedati zdaj ženin rahločutni,
celo v oči pogledati naravnost
ne upa se trgovec ji, pa ona
mu reče: „Ker mi ti povedal nisi
nič novega, pa jaz povem novost
ti! Decius Avitus je prestopil
h kristjanom in Hermagoras goreči
ga včeraj krstil je, sem slišala.
Ko srake so ti naši sužnji vsi
in sužnje naše! Vse novice mestne
raznašajo še tople po Emoni!
Od sužnjev je Avitovih novico
prejela moja Iris in seveda
še tisto uro jo oddala meni . . .
In veš, zakaj zapustil je bogove
očetov svojih? Tudi to že vem!
Avitus se jezi, ker ni hotela
ga hči zlatarjeva Marcella,
nečakinja prelepa moja! . . . Mož

Marcellin bo Valerius Aelianus.
Avitus zdaj ogiblje se paganov
in znancev starih svojih in drži
se samo še kristjanov . . . Ta Avitus
mi ne ugaja . . .“

Primitivianus.

Meni tudi prej
ni všeč bil Decius Avitus . . . Naj pa gre,
če ga srce je vleklo h Kristusu!
Da dal krstit se je, to vem že sam,
in sam sem videl ga, ko šel je v cerkev
krščansko z mašnikom Hermagorom . . .

Horaea.

Da, da odpadajo, odpadajo
ko listje z drevja ob jesenskem času
pagani tudi že v Emoni beli
od stare in častite vere rimske,
kar trumoma zapuščajo bogove!

Primitivianus.

Posebno od tedaj, odkar obiskal
je mesto naše cesar Teodozij,
fanatični kristjan, pa slab državnik
in človek, če mogoče, še slabejši!

In zgodovina nam pripoveduje,
kako slovesno se je bil pripeljal
trinog v Emono v spremstvu presijajnem.
Prišedši v mesto je takoj pokazal,
da noče biti imperator rimski,
ki ljubi državljane vse z enako
ljubeznijo pošteno, nepristrano.
Obiskal samo cerkev je krščansko,
kjer svečeniki so kadili mu
pod nos s kadili in besedami,
a naših templjev še pogledal ni,
in samo čudil se je cesar ta,
da sploh jih še imamo kaj v Emoni.
Od tistih dob, od tistega obiska
cesarja Teodozija je zrasel
greben kristjanom našim, pravijo . . .
Umira stari svet v Emoni tudi
in nov poraja se med nami svet.
Ne vemo pa še danes za gotovo,
če bog krščanski vladal bode bolje,
ko vladal dosihdob je Jupiter.
Le to vsi vemo, da olimpski bog
ustvaril nam je vsemogočni Rim
in nam razširil je državo rimsko.
In novi bog krščanski? Do sedaj
ustvaril ni nobene še države,
prisvajati le hoče z vero svojo,

razrušiti nam hoče družbo rimsko,
odlično, plemenito staro stavbo
z najnižjim ljudstvom, s sužnjo sodrgo . . .
Veš, Horaea, kdar premišljujem svet,
se vselej moram prašati, zakaj
preganjali cesarji so najboljši,
najdelavnejši naši, najmodrejši
kristjane in krščansko vero novo?
E, slutili so z bistrim duhom svojim,
da nazarenci tí porušijo
še kdaj državo samo nam svetovno . . .

Horaea.

In kakšni so motivi, dragi moj,
vsled katerih se odpovedujejo
pagani naši često Jupitru?
Sebičnost grda in koristolovstvo
in včasih tudi nizko maščevanje
jih goni h krstu — ne prepričanje!
Pokaj se pokristjanil je Avitus?
Ker ni hotela lepa ga Marcella.

S poljubom je zatisnil usta ji
nevesti Horaei — kar ta trenutek
priteče Iris zasopihana . . .

„Zdravnika nisem našla!“ reče sužnja —
„Carpóphorus odšel je ravnokar

v okolico iz mesta in zvečer
povrne se šele domov . . . Gospá,
na trgu je ljudi vse črno zdaj,
težko sem se prerila skozi gnečo.
Državna pošta je prispela v mesto
in množica posluša zdaj novice“ . . .

Brž vstaneta in gresta še samá,
Primitivianus s svojo Horaeo,
na ulico, da poizvesta, kaj
pač prigodilo se je vse po svetu
in kod se klatijo zdaj tisti Huni . . .

Na voglu, kjer izteka se na forum
široki cardo maximus, se dviga
visoka hiša — poštna mansio.
Pred mansio stoji že cursus velox,
lahkotna rheda poštna, in par konj
izpregli ravnokar so izpred nje.
Iz Atransa pripeljal se je voz,
in množica Emončanov se gnete
pred vhodom poštnim. Marsikdo poglablja
se v pismo, ki ga je prejel in čita zase.

Primitivianus s Horaeo pristopi
pred pošto, pa zagledata Marcello,
ki vodi jo Valerius Aelianus.

Prisrčno para se pozdravita
in stiskata roké si, kakor bi
že davno ne bili se videli.

Žrec Dindius Priscus tudi čaka pisem.
Kirurg Carpóphorus se je povrnil
pa preuljudno se opravičuje —
seveda, rojen Grk, olikan človek,
učen libertus — brž pri Horaei,
da mogel priti ni o pravem času . . .

In tam za stebrom skrit stoji Avitus
tako, da ga ne vidi ne Marcella,
ne ženin njen Valerius Aelianus.

Vse čita tiho. Kadar pa izve
kdo kaj o Hunih, to pove naglas,
da sliši množica novice strašne . . .

Kar prejme pismo spet Primitivianus,
pregleda ga, popné se na stopnico
in čita, da lahko ga slišijo
ljudje, novosti zanimive:
„Divjaki Huni pridejo v par dneh!
Poslušajte! Poetovio je padel.
Razsuli so ga Huni v prah in sip.
Krvav pretaka že se mimo Dravus,
mrličev polna reka je globoka . . .

Vsa polja kroginkrog in vse gorice
s slovito trto vinsko — vse požgano!
Celeja — torej že soseda naša —
je tudi prah, pepel! Porušena!
In dalje, dalje še vihrajo Huni
in ne ustavi sila jih nobena,
ne meč, ne sulica in ne trdnjava.
A kdor se jim postavi drzen v bran,
pobijejo ga in ga poteptajo.
Pred njimi strah, drget, trepet in groza,
za njimi dim, požar, poguba, smrt.“ . . .

A Dindius Priscus praša: „Pa odkod
so privihrali divji ti barbari?“

Zdravnik Carpóphorus zdaj čita pismo:
„Emončani, na vas zdaj pride vrsta“ —
tako mu piše znanec in tovariš,
ki rešil se je komaj iz Celeje —
„pripravite brž hlabro se na smrt,
ki ne uidejte ji, če porušijo
vam mesto Huni! . . . Kdo so ti ljudje,
ne ve povedati nam nihče . . . Samo bajke,
fantastične pravljice krožijo
o njih po svetu . . . Neki čarodej,
ki živel je med njimi v taboru
in pri pojedinah jih kratkočasil,

je pravil nam, da duh nekak hudobni
zaplodil jih je bil v viharni noči
v močvirju kalnem ob Danubiju.
In neki dan prilezlo jih je bojda
do zob že oboroženih iz blata.
Zajahali so divje konje svoje
pa hajdi ko razbojniška armada
po svetu! Drugi zopet pravijo,
da Huni niso pravzaprav ljude,
šakali stekli so in divji psi
s človeškimi, pa grdimi obrazi.
Spet drugi pravijo, da Hun je vsak
s konjičem svojim bitje samo eno —
centavri torej novi, oživali.
Jedo nekuhano meso surovo,
brez žen živijo, ne množijo se
in ne umirajo nikoli. Samo srd
in črt poznajo in pa strast moritve
in večno žejo po bogatem plenu
ter po človeški krvi, kamor pridejo . . .
Le njihov kralj, ki jaha jim na čelu,
junak je lep in premeten in hraber.
Kako že zove se? Atilius?
Mar Atilus? Nemara Atila?
Da, Atila! Doma na gradu svojem
ima deklet prekrasnih na stotine;
a kamor pride krvoločni kralj,

izbere si med ujetnicami
najlepšo, pa jo siloma odvede
za sužnjo svojo novo v taborišče“ . . .

Ko to prečital je Carpóphorus
iz pisma svojega, ozrla se
vsa množica v devico je Marcello
in vsi so govorili le v njej
in hvalili so moški jo in ženske,
mladeniči so gledali za njo
in gledali so starci radovedni,
zaljubljeni vsi skupaj v dekle krasno,
pa pogovarjali se med seboj. —

Prvi meščan.

Ta hči zlatarjeva je kakor solnce!
Svetlobe svoje razpošilja žarke
nebeško solnce, a Marcella ta
obseva in ogreva nas z lepoto
božansko svojo, nas in vso Emono.

Drugi meščan.

A meni zdi Marcella se cvetlica,
ki krog in krog razširja duh prijeten,
lepote svoje duh. Vse mesto naše
napolnjeno je te dišave njene.
Cvetlica živa je Marcella krasna.

Tretji meščan.

Vesela godba zdi se mi Marcella:
poslušaj — pa ti dušo je prevzela,
očarala z lepoto ti uhó.

Ustaviti li more se ji kdo?
Ves svet se mora glasbi pokoriti
in pa lepoti ženski zmagoviti.

In množica je govorila dalje,
ko para davno sta izginila,
Primitivianus s svojo Horaeo
in Aelianus z ljubico Marcello.
Marcella pa je zarudevala,
ko gledal vanjo je Valerius,
zaljubljen gledal vanjo in šepétal:
„Ne dam te Atili! Ne dam, ne dam,
četudi pride k nam izbirat si
najlepše dekle za priležnico!
Mehercle! Jaz te ne pustim iz rok,
pa naj odpre se orcus na stežaj,
naj pošlje nadme vse strahove svoje,
nikomur te ne dam, Marcella moja!“
Marcella pa se od strahu je tresla
in plakala je vsa obupana.
Zaman jo je tolašil Aelianus,
zaman tolašil jo Primitivianus,
zaman ji govorila na srcé

je teta Horaea . . . Zamišljena
korakala sta para po Emoni . . .
Vsem zdelo se je: zdaj pa zdaj prihruje
nevihta strašna, ki uniči vse,
razdere mesto in vezi ljubezni,
vezi zaroke, nadeje brsteče
in vse pogoje mlade, tihe sreče,
življenje samo kmalu se nehá
in konec bo Emone in svetá!
Čez nekaj dni ne bo ničesar več:
vse, kar živi, pokolje hunski meč!
In mesto, bivša draga domovina,
bo tužno pogorišče, podrtina;
nad grobljami pa smrt bo kraljevala
in nad mrličí se bo grohotala . . .

Z današnjim dnem so Huni že prispeli,
Emono pravzaprav so že zavzeli,
z današnjo pošto že prihrul njih kralj
je krvoločni Atila iz dalj . . .
Kralj Atila prodril je v vse mišljenje
Emončanov, v vse njihovo čutenje.
Kralj Atila je črni strah odslej,
ki vse boji se ga, boji brez mej . . .
Kjerkoli govorita dva meščana,
med njiju stopi moč doslej neznana.
Ta zlobna moč demonsko je ime

barbarja Atile, noseč gorjé.
Otrokom nepokornim zagrozijo
le z Atilo in brž jih ukrotijo
emonske matere . . . Največji strah
postal je v mestu Atila namah
že legiji, izkušenim vojakom;
vedo, da se boriti bo z divjakom
najhujšim, najmočnejšim v malo dneh . . .
In kakšen boja bode končni vspeh?
Povsod je Atila . . . Kadar v molčeči
se noči oglasi vihar tuleči
in strehe škripljejo, se vse vzbudi
pa misli: Atila tako razsaja,
z divjanjem že Emono si osvaja . . .
Grom zagrmi in blisk zasveti noč —
Emona se vzbudi drgetajoč . . .
Kaj? Atila že tu, barbarski strah?
Emona res že pada v sip in prah?
Psi lajajo po noči — vsa Emona
boji se, spreleti jo mrzla zona:
Bržčas pridrl je Atila odkod,
ponoči ga prinesel sem je pot . . .
Če kje visi v planini težka skala,
utrga vsak trenótek se lahko
in vse zdrobi življenje pod sabó,
če bi nenadoma se zatrkljala:
tak nad Emono Atila visi,

in vse trepeče . . . Zdaj pa zdaj zvali
se kakor skala strašna na meščane,
da jih uniči, v droben prah jih zmane . . .
Najhujše zlo je Atila sedaj,
ki vtihotapilo se naskrivaj
z današnjo pošto je v Emono belo . . .
Kak dolgo neki bo to zlo trpelo?

V.

Surovež brcnil je z nogo v mravljišče,
živalic mirnih ljubo bivališče,
razburil v njem najskritejši je kot;
zmešnjava, strah in dirindaj povsod,
vse teka sem in tje in plašno bega.
Sovražnik res na njih posestvo sega?

„Na bran!“ ... Ta misel zdaj prešinja vse...
„Na bran!“ ... Ta misel zdaj zedinja vse...
Emona je vznemirjeno mravljišče,
na bran meščan meščana vabi, išče.
Surovi, divji Hun grozi, preti,
vsak čas z armado svojo prihiti.
Vse teka sem in tje po belem mesti,
vse, staro, mlado danes je na cesti.

In solnce sije z jasnega neba
in nad Emono se pomlad smehlja,
boginja čudovita prerojenja,
glasnica krasna novega življenja.

Po ulicah plašni deró ljudje,
ko hudourniki dero z goré,
če ploha kdaj nenadoma se vlije . . .
„Na bran, na bran!“ Emona vabi, vpije.

Marcella šla je gledat hrušč in hrum
na ulico . . . Zagleda novih trum
vojaških, ki prispele so od meje
italske na pomoč, iz Akvileje. —

„Ah, Aeliane!“ dekle zaječi
uzrši ženina . . . Pa on hiti
z zastavo svojo mimo in pogleda
Marcello nežno, ki stoji tam bleđa . . .

Za hip Marcella tamkaj postoji —
ljudi povodenj mimo pridrevi
in sama več ne ve, kako deroča
povodenj nekam nese jo hrujoča.
Pred Jupitrovim templjem je sedaj
ob stebru našla vzvišen, varen kraj.
In ko z otoka se lahko ozira
po trgu sredi bučnega nemira,
Marcella gleda . . . Vedno več ljudi
prihaja že na trg od vseh strani
pred tempelj . . . Pesem silna zdaj zaóri,
ko pevali bi jo stoteri zbori:

„O Jupiter, ti oče naš,
najvišji bog naš in stvaritelj,
pomagaj nam, saj moreš, znaš,
saj si sovražnikov krotitelj!

„Kar kodre stresi in srdit
poglej sovražnike proklete!
Blisk švigne, grom tvoj zagrmi —
na tleh barbarske bodo čete!

„Ozri le, vsemogočni bog,
na vznožje svojega se trona!
Glej, tisoče prosečih rok
iztega k tebi zdaj Emona!

„V tvoj sveti gledamo obraz,
od sebe nas nikar ne suni!
Usodni nam se bliža čas,
že bližajo se divji Huni!

„Krvav razsajal bode boj
in smrt nas čaka in poguba . . .
Na strani z Marsom vred nam stoj,
če še Emona ti je ljuba! . . .

„Ver sacrum — sprejmi ga od nas!
Najhujša prišla je zadrega,
najtežji je nastopil čas,
zato Emona ti prisega:

„Karkoli se nam porodi,
v prihodnji zraste nam pomladi,
prvine v dar dobodeš ti,
vsi požrtvujemo jih radi.

„To tvoja sveta bo pomlad,
o Jupiter, naš vsemogočni!
Kar Atili brž zlomi vrat,
pogine Hun naj krvoločni!

Kako iz grl ta pesem je grmela!
Marcella sama z njimi vred je pela;
kako je tudi njej šla do srca
popevka bojevita sveta ta!

„Ver sacrum!“ Kakor blisk med ljudstvom
in tisoč rok že na prisego dviga . . .
„Ver sacrum!“ vse navdušil je na boj
in složni govorijo med seboj . . .

Eden izmed množice.
Ver sacrum! Zaobljuba je veljavna!

Drugi.
Pomlad bodoča bo Emoni slavna!

Tretji.

Bogovom posvečena bo pomlad!
Kdo bi ne žrtvoval prvin jim rad!

„Ver sacrum, hoj, ver sacrum!“ vse je vpilo,
naposled pa se vpitje to je zlilo,
strnilo v veličasten se koral
ko slap glasov, ki pada preko skal . . .

„Pred tempelj Mithrov!“ — nekdo zdaj zakliče
in reka tisočglava se pomiče
po forumu že na nasprotno stran,
kjer Mithrov tempelj stal je obsijan
od jutranjega solnca, tempelj jasen,
bil kakor nov sneg, marmornat, prekrasen.
Marcella videla je vse lahkó,
vse slišalo odtod ji je uhó.

Tako-le pesem tam je zagrmela,
tako-le Mithri množica je pela:

„Mithra, bog svetlobe svete,
bodi hrabra nam pomoč!
Bližajo se teme klete,
bliža nam se hunska noč!

„O, ne pusti, da zagrne
noč sovražna, tuja nas!

O, ne daj, da teme črne
tvoj zakrijejo obraz!

„Sij nam, Mithra, solnce krasno,
sij Emoni, večno sij!
Kaži nam obličje jasno,
da nas noč ne pogubi!

„Sij nam, Mithra zmagoviti,
zdaj pokaži svojo moč!
Sij nam, Mithra vekoviti,
in preženi hunsko noč!“ . . .

Umolknil je molitve vroče spev,
po forumu se slišal je odmev,
in dobro je razločila Marcella,
za kom je množica molitev pela.
Valerius Aelianus sam je pel,
Emončane k sopevanju razvnel . . .
Pa hoče k njemu, da mu v roko seže,
pa krik vojakov se čez trg razleže —
in truma z ženinom se odvali
in ji odnese ga izpred oči . . .

Potrta hodi svojo pot Marcella,
pred cerkvico krščansko je prispela.
Glej, svečenik Hermagoras stoji
na pragu, pridiga in govori:

„Reši nas, o Kriste, reši nas pogube,
ne prepusti Hunom te Emone ljube!
Ljuba nam je, dasi vemo, žalibog,
da malikovalski je nečist brlog.

„Malo nas v Emoni pravih je kristjanov,
preveč je še, preveč trmastih paganov.
Zmota se šopiri in slepota tod
in malikov poln je v mestu mnog še kot.

„Pa bogovi rimski stari so lažnivi,
njihovi pa žreci so preroki krivi.
Pravi bog je Kristus, naš odrešenik,
in njegov resničen jaz sem svečenik!

In zato pa reši, bog naš, le kristjane!
Naj barbar pobije grešne vse pagane,
kaj nam nejeverci so emonski mar!
Vrzi jih malikom hunskim na oltar!“ . . .

Hermagoras še hoče govoriti,
pagani pa s pestmi začno pretiti.
Marcella vidi, sliši hrup, nemir.
Srdit pred cerkvijo besni prepir.

Prvi pagan.

Kaj pravi? Ha, bogove naše psuje!

Drugi pagan.

Lažnjive, krive mož jih imenuje!

Tretji pagan.

Hermagora, ti, jezik za zobmi,
če ne, lahko se kaj ti prigodi!

Četrty pagan.

Paganom sveti so bogovi stari,
tvoj križani nam Kristus nič ni mari,
za vse bogove je dovolj svetá!
Vsak moli pač naj svojega boga!

Peti pagan.

Vsak svojega boga naj v stiski išče!

Šesti pagan.

Zato vsak svoje bog imej svetišče!

Sedmi pagan.

Kdaj mi psovali Kristusa smo vam?

Osmi pagan.

Pustite vi bogove tudi nam!

Hermagoras.

Pa istina je vendar samo ena,
iz Galileje k nam je prinesena.

Prvi pagan.

Nestrpni ste fanatiki povsod,
pa naj vas kamorkoli vodi pot.

Drugi pagan.

Odkritosrčnosti vi ne poznate.

Tretji pagan.

Z resnico svojo samo se bahate.

Četrty pagan.

Vi drugoverce le preganjate,
ob meč cesarjev se naslanjate . . .

Peti pagan.

Ne! Z vami skupaj možno ni živeti.

Šesti pagan.

Drug drugega ne moremo trpeti.

Hermagoras.

In pravi bog je samo eden — naš!

Sedmi pagan.

Kaj ne da, Jupiter je tebi laž?

Hermagoras.

Ti sam si rekel . . . Jaz le pritrjujem,
pa pravite, da vam bogove psujem!

Osmi pagan.

Hermagora, kar jezik za zobmi,
če ne, pred cerkvijo bo tekla kri! . . .

Več marala ni slušati Marcella,
domov razburjena je pohitela.
Okoli cerkve krene . . . Glej, pred njo
stoji Avitus . . . Reče ji tako:
„Ne boj se me! Poslednjič te vprašujem,
ne veš, kako sam s sabo se bojujem . . .
O, saj sem hotel vreči iz srcá
podobo ljubo tvojo — pa ni šla.
Globoko si se vtisnila mi v dušo,
in prej pač pojdem mrtev sam pod rušo,
ko te pozabim! Ljubim te gorkó,
neskončno ljubim te tako, takó . . .
Pa saj izraziti je nemogoče
z besedo, kar mi čuti srce vroče . . .
Po letih mlad več nisem, to se ve.
Pa je li let število za možé
stvar poglavitna, misliš? . . . Ne, Marcella,
pri meni si se zmotila, uštela;
še zdaj sem čil in zdrav sem korenjak,
z mladeniči se kósat grem junak . . .
Premisli se, Marcella, bodi moja —
vsa imovina moja bode tvoja,
saj veš, da dom poslednji dom ni naš,

lahkó ti rečem, da sem bogataš.
Pri meni dobro se ti bo godilo,
bog Plutus dal mi vsega je obilo . . .
Ej, kaj pomaga ženski ženin mlad,
če v hiši nima drugega ko glad!
Premisli si! . . . Sedaj še ni prepozno . . .
Češ biti moja? . . . Prašam zadnjikrat,
odgovor tvoj bi zdaj še slišal rad.

Marcella.

Jaz nimam kaj ti več odgovoriti,
saj veš, da srcu mari ni denar,
saj veš, ljubezen je svobodna stvar.
Vse veš! . . . Ne mudi me, ker moram iti,
doma me čaka mati že težkó . . .
Že davno moje si prejel slovó,
prestar si zame . . . Aelian je mlajši
in lepši in zato imam ga rajši . . .
Kaj morem jaz zato, če srcu všeč
kdo drug je bolj ko ti . . . Eh, srčna reč!“

Srcé Marcelli zdaj je bilo burno,
po ulici korakala je urno,
po vsem životu tresla se dekle
je, od Avita Decija grede.
Ozre le enkrat se še radovedno . . .
Tam stal, za njo je gledal on še vedno —

Avitus, bled od jeze . . . Zdaj s pestjó
ji zagrozi . . . Kaj pač pomeni to? . . .

Gre dalje, vse premišlja še Marcella,
kar ravnokar je bila doživela . . .

„Marcella!“ — spet zasliši za seboj . . .
Kdo kliče jo? . . . „Ah, ti rešitelj moj,
Valeri Aeliane?“ . . . Vsa vesela
najrajša bi ga bila kar objela.

Že gre zastavonoša ž njo vred vštric . . .
„Pa kaj ti je?“ — jo vpraša resnih lic —
„Kaj, ljubica, se ti je pripetilo,
kaj te užalilo in ujezilo?“
„„On, on, Avitus!““ — komaj zajecjljá
Marcella — „„mi še zdaj miru ne da.
Ponujal spet mi svojo je ljubezen,
pa dala sem odločno mu slovó,
in veš, še zapretil mi je nato,
da bala sem se ga, ker bil je jezen““ . . .

In Aelianus mahne v zrak z rokój:
„Ne boj se več, saj zdaj sem jaz s teboj!
Pustiva ga pri miru tam bedaka,
zaljubljenega zabi siromaka,
razmisli se, ne misli več nazaj,

saj nama cvete zdaj ljubezni maj!
Kdo ve, kak dolgo naju bo naslajal,
ker kmalu bode divji boj razsajal . . .
Marcella, naj te spremim kratko pot,
ker k legiji spet moram brž odtod!“

In šla sta skupaj, kakor bi jih gnala
nevidna sila, in nakrat obstala
sta v ulici kovaški . . . Kak ropot,
kovanje, hrum ta napolnjuje kot,
kako z jeklenih nakoval odmeva,
kak kladivo pri kladivu kar peva!
Stojita in poslušata . . . Hoho!
Sami kovači zdaj pojo takó:

„Kuj, kládivo jekleno, danes kuj!
A, meh, žerjavico nam razpihuj,
da trši bodo meči in ostrejši,
sovražnikom strašnejši!

„Kuj, kládivo jekleno, dobro kuj!
Žerjavico pa, meh, nam razpihuj,
da sulic naredimo brez števila,
da vsaka bi se v Hune zasadila
in vse jih pomorila!

„Kuj, kládivo po nakovalu, kuj!
Žerjavico pa meh le razpihuj!

Tako-le radi Hune bi kovali
in jim po glavah dali.

„Kuj, kládivo veselo danes, kuj!
In meh, žerjavico nam razpihuj,
žerjavico junaškega poguma,
ko pride hunska truma!“

Kovali so kovači, peli, peli
po črnih delavnicah tak veseli,
da daleč naokrog je šel odmev,
razlegal kladiv zvonkih se je spev.

„Zdravstvuj!“ — in krepko ji je stisnil rōko,
v oči pogledal ji tako globoko
in strastno je poljubil jo tako,
ko bi za večni čas jemal slovó
od svoje ljubice, Marcelle zveste,
od svoje obožavane neveste . . .
Solzeč ozrla se je v tisto stran,
kjer v dalji je izginil Aelian
in odhitela k materi potrta . . .

Pa ni šla v svojo sobo . . . Sredi vrta
na klop jo posadila je bolest.
Ni motil lip cvetočih je šelest,
ob mizo žalostna se je sklonila

in glavo v dlan si je naslanjala,
ihtela je Marcella, se solzila,
razmišljala, bedé je sanjala:
„Ah, lepa! . . . Ženin pravi, da sem lepa . . .
Fortuna boginja zares je slepa.
Lepoto mi je poklonila v dar,
osrečila me je z lepoto mar?
Lepota, ti opevana lepota,
dekletom kaj opasna si nam dota!
Kaj lep je stas in kaj je lep obraz?
Cvet nežen, ki živi le kratek čas.
Lepota! . . . Eno dvigne iz nižave
na zlati tron cesarski na višave,
a drugi je propast, mrtvaški prt . . .
Poguba strašna taka-le lepota,
nesreča, sužnost in sramota . . .
In meni bo lepota samo smrt! . . .
Najlepšo kralj si Atila izbere,
če v mesto prilomasti in pridere,
najlepša pa, gorje, sem bojda jaz!
Je sreča zame lepi moj obraz?
Kralj hunski, ti razbojnik — pa Marcella!
Divjaka za moža bi ne hotela.
Pa saj bi le za sužnjo me ujel,
po sili bi trinog me grdi vzel . . .
Jaz sužnja kdaj? Ne, ne! To ni mogoče,
da dela Atila z menoj, kar hoče!

Jaz Hunov samo kratkočasna stvar,
jaz sužnja, ki ponosna sem Rimljanka,
svobodna ženska? . . . To mi je uganka
življenja mladega najtežja — ah!
Ne! Saj ubije me ta hunski strah.
Gorje! Po žilah kri se mi ohlaja
in v prsih srce živo mi zastaja . . .
Sramote takšne jaz ne preživim,
če pride, mrtva zgrudim se pred njim . . .“

Pristopila tolažit jo je mati . . .
In plakali na vrtu sta obé,
držali do noči se za roké . . .

A tisto noč poskušala zaspati
Marcella dolgo dolgo je zaman.
Šele ko jel se svitati je dan,
zazibalo jo je nemirno spanje,
nadlegovale so jo strašne sanje . . .
Ah, videla je Atilo in boj
meščanov ljuti pred seboj . . .

VI.

Viharna noč Emono je pokrila,
s perutmi črnimi jo je ovila
ko ptica velikanska, ko pošast
ujela mesto v svojo je oblast.
Ko svinec težke so noči peruti,
kar diha, jih ko strašno moro čuti.
Nevihta pleše ples zdaj razuzdan,
oblak z oblakom ruva se pijan
pa dež razliva gost . . . Hoj, burja piska
med bakhanalom. Včasi se zabliska,
če Zevs pogleda z jeznimi očmi
in vidi, kaj na zemlji se godi.

Vihar prinesel hunskih je divjakov
armado in iztresel jih je iz oblakov,
zato tako divja nocojšnja noč
in kaže vso demonsko svojo moč.
Ko listja je sovražnikov in trave,
pokril je tabor njihov vse planjave
okrog Emone . . . In sedaj gorje, gorje!

Svit brž napoči zadnjega ti dne,
pripravi na napade se, Emona,
ti vsega Norika najlepša krona!
To boj bo na življenje in na smrt,
vsak čas, vsak čas te zmane hunski črt!
Nikomur ne zatisne sen očesa
nocoj, strah prebivalce vse pretresa.
Ko zver preži že Hun in hrepeni
po plenu, da zdrobi ga med zobmi.
Zastraženi po mestu so stolpovi,
zastraženi z vojaki so zidovi.
Nocoj pripravljen rad je vsak meščan
za domovino planiti na bran,
Emono svojo hočejo oteti,
ne sme dobiti je barbar prokleti!
Najvišja misel ta zdaj spaja vse,
navdušenost, pogum navdaja vse . . .

Vse? . . . Nekdo misli le na maščevanje:
Avitus je poglobljen samo vanje,
skoval je že peklenški svoj načrt.
Iz mesta žene skoz vihar ga srd,
gredoč pa premišljuje v glavi svoji:
Kaj, če ga sreča kdo na nočni hoji?
In v sagum si ogrne isti čas
Avitus še tesneje svoj obraz . . .
Ko želje kdo uganil bi njegove,

načrte izdajalske in osnove!
Po ulici samotni hodi sam,
na duše dnu nekje ga še je sram.
In kakšna bila je doma ločitev!
Še sužnja je skrbela poslovitev
ob uri nenavadni . . . Stala sta
oba pri vratih in se bala sta
pa vprašala sta gospodarja plaha
in polnih temnih slutenj, polna straha,
če smeta spremiti nocoj ga kam,
pa odgovoril je, da pojde sam . . .
Osorno bil je sužnjema to rekel,
zavil se v sagum svoj, pa brž je stekel.
Laleta in Daryphora samá
zapustil je za stražnika doma . . .

In veter tuli, dež pa naletava,
Avitus v noči temni dalje tava . . .
Na poti včasi postoji boječ,
po žilah čuti kri ko tok goreč.
Do templja pride malega ob poti,
bil Izide je Afrodite hram,
stoječ osamljen ob vogalu tam —
Trud, ka-li, dvom se ga poloti,
pod nápušč stopi v vežo, povedri . . .
In zdi se mu, da nekaj govori
mu na uho pa vabi ga in vabi,

naj vrne se, osveto naj pozabi.
„Kaj?“ — kliče duh — „emonski si meščan,
ponosen rimski si še državljan,
pa domovino hočeš zdaj izdati?
V dno duše moral bi se sramovati!
Nazaj obrni zopet svoj korak,
za tvojo pot ve dosedaj le mrak,
hotenje tvoje zdaj še ni dejanje!
Tvoj tajni sklep, komu na svetu znan je?
Povrni se, kesaj se — in zločin
na dan ne pride nikdar iz temin!
Bedak! Mar kriva cela je Emona,
če ni hotela ljubiti te ona?
Povrni se, pa bodi korenjak
in bori s Huni se ko poštenjak,
povrni se!“ . . . Tik hrama vdari strela,
do tâl se strese močna zgradba cela . . .
Mar to naj opomin je iz nebá,
migljaj vsevednega je mar bogá,
da ne greši naj, naj domov se vrne,
naj ne izvede je namere črne?
Pa stopi izpod strehe . . . Kam? Naprej?
Nazaj domov? . . . Fej, omahljivec, fej!
Stoji zavit v svoj plašč in omahuje,
z vestjo bojuje se čedalje huje.

Zdaj nekdo sreča ga . . . Gorje, gorje,
če videl v Efialtovsko srcé

mu je gredoč neznanec tajnoviti.
Ne, ne! Saj v duši so načrti skriti! . . .
Prepozno je za kes . . . Ne, pregrdó,
prerazžaljivo bilo je slovó,
ki dala mu ga danes je Marcella
pri cerkvi krščanski! Ni hotela
ga niti slušati na cesti več!
V srcé zabodla mu strupen je meč
ošabnica . . . Ne, ne! Ta srčna rana
se ne zaceli sama . . . Maščevana
pač mora biti zdaj žalitev ta!
Naprej! Makar zato nocoj izdá
Emono Atili! . . . Da, sklep je sklep,
ne sme se spremeniti več ukrep,
pa naj bo izdajalec domovine,
saj z mestom svojim vred on sam pogine!

Previdno hodi skozi mrak ko tat,
zavit v svoj sagum . . . Že je blizu vrat.
Kako naj pride venkaj mimo straže?

Spoznajo ga . . . Nesramno se jim zlaže,
češ, da ogleda hunski si ostrog
v imenu mestne legije okrog . . .

In zgini skozi vrata je v temini
Avitus Decius . . . Gorje očini!

Za zidom zunaj tam se plazi plah,
pred taborom ga hunskim mar je strah?
Dani se . . . Hunska straža ga ustavi . . .

„Pred Atilo želim!“ Avitus pravi.

„Pred Atilo — sedaj? Nesrečnež, stoj!
Prebodem z mečem tem-le te takoj!“

„Pa s kraljem slavnim moram govoriti,
od mesta čem mu ključe izročiti!“

„Od mesta ključe! . . . Ti mu sam jih daš?
Pa živ se ne povrneš, če je laž!“

In Decius Avitus že koraka
naprej ob strani hunskega vojaka
po taboru sovražnem skozi noč,
z osveto svojo v srcu. To je moč,
ki goni ga. Do cilja mora priti,
sedaj ne more več se povrniti,
vsak kes je zdaj prepozen . . . Vse zaman,
zločin osvete hoče novi dan . . .

V razsvétljen šator že mu stopi noga,
skoz zastor ga porine straža stroga —

In Decius Avitus že stoji
pred Atilo in gleda mu v oči . . .

„To torej tisto hunsko je strašilo“ —
si misli zdaj Avitus — „ki prelilo

že reke je krvi dotod gredoč,
ki le pogube širi svojo moč?!
To Atila je, ki pred njim trepeče
Emona zdaj, boječa se nesreče?
In ta tiran barbarski pred menoj,
sovražnik moj, bo zdaj zaveznik moj?“

Kralj vstal je ravnokar s počivališča
ponočnega, z razkošnega ležišča.
Še mlad je, s črno brado, črnih las.
Kralj gleda tujca, mrk mu je obraz . . .
„Kaj hočeš?“ — se zadere na Avita —
„Gorje, če je namera tvoja zvita
in zlobna! . . . Ključ imaš od mestnih vrat?
Emono svojo si prišel izdat? . . .
Ni treba pravzaprav mi ključev tvojih,
dovolj imam s seboj vojakov svojih,
ki ključev nič ne potrebujejo!
Sežgo vam vrata pa se vsujejo
pač tudi v vaše mesto . . . Kaj zidovi,
kaj Atili napoti so stolpovi!
Kaj misliš, da vse to ustavi nas?
Igrača nam je to za kratek čas!
Seveda s ključi vderemo popreje
v Emono, boj se izvrši gladkeje . . .
Zato pa vzamem ključe mestne v dar,
četudi si ukradel jih makar . . .

In kaj želiš zato zdaj, izdajavec?
Premislil dobro si si vse, hinavec?“

Decius Avitus.

Premislil, vse premislil! . . . Trden sklep
je moj, pretehtan dobro moj ukrep.
Ná ključe, v roke jih izročam tvoje,
polasti se, o kralj, Emone moje! . . .
Porušiš tudi naše mesto v prah?

Atila.

Še danes mesto zrušim vam namah!

Decius Avitus.

In pomoriš po mestu vse ljudi?

Atila.

V potokih tekla vaša bode kri!

Decius Avitus.

Nikogar nočeš li pomilostiti?

Atila.

Za sebe hočeš me seve prositi . . .
Uslugo za uslugo! . . . Le imej
življenje svoje še makar poslej,
saj izdajalčevsko življenje tvoje
velike itak nima cene svoje.

Decius Avitus.

Ne prosim zase . . . Mlado krasotico
mi pomilosti, dražestno devico!

Atila.

Aha, nevesto, ljubico, seve,
za njo ti krvavi sedaj srcé!

Decius Avitus.

Bila res nekdam moja je nevesta,
sedaj ni več . . . Zdaj drugemu je zvesta!

Atila.

Velikodušen si . . . Lepó, lepó!
Dekleta pomiloščam ti, naj bo!
Je lepa res?

Decius Avitus.

Najlepša v vsej Emoni!
Kar demant je na tvoji zlati kroni,
Marcella to je izmed vseh deklet,
nikjer je nima lepše rimski svet . . .
Kralj, tebi jo takorekoč žrtvujem,
na tvojo radost ti je zdaj darujem!
Kralj, ko zagledaš njeno divno rast,
napolni srce tvoje sladka slast,
ki nisi še nikoli je občutil,
nikoli je še nisi niti stutil!

Ah, ko zagledaš v njene se oči,
jih ne pozabiš več do konca dni!
Marcello lepo sebi, kralj, ohrani,
ne daj, da ti pogine med meščani!

Atila.

Marcella torej njeno je ime . . .
Kako in kod pa pridem jaz do nje,
še danes zagotovo mi pokažeš!
Gorje ti, izdajalec, če se lažeš!

Decius Avitus.

Vse rad pokažem, kralj, ti, kam in kod,
do njene hiše sam pokažem pot.

Atila.

Življenje tvoje zdaj je v moji pasti,
Emončan, v svoji te imam oblasti . . .
Že vzhaja solnce, v šator gleda dan . . .
Emona branila se bo zaman!
Ti odpreš vrata nam — in moje čete
se v mesto vaše vsujejo neštete.
Trenutek še — in prosta bode pot,
premaganega mesta bom gospod . . .

Decius Avitus.

In kar bo zate, kralj, najbolj veselo:
tam videl boš, dobil jo boš — Marcello!

Kralj Atila ozira se okrog,
poslušaj, vstal li ž njim vred je ostrog?...

„Naprej, naprej!“ Desnico krepko dvigne,
Avitu ž njo energično pomigne,
pa iz šatora stopita na plan.
Pomladni jasen ju pozdravi dan . . .

Kar šine kralju gneva hlad čez lice,
potegne meč svoj silni iz nožnice
bogate, zlate — tabor ves ta čas
izvedel nemi je njegov ukaz!

Razvršča že armada se nebrojna,
po zmagi koprneča truma bojna;
cel sulic gozd izrasel je iz tal . . .
Kdo Atila sedaj bi se ne bal!
In kralj popne na iskrega se vrana,
in že pomiče se armada zbrana
k obzidju mestnemu naprej pojoč
barbarske pesmi, divje vriskajoč.

„Brž odpri mesto svoje jim, Avite,
nestrpne že so trume bojevite!“

VII.

Gorjé, če močni se podrl je jez!
Hrumi, buči besneča reka črez,
karkoli drzno se ji v bran postavi,
podere voda in s seboj odplavi,
vse dalje, dalje dere svojo pot
in vsak odpor ji je ko šibek prot.
Skoz jez gre voda vse uničujoča
in zmagujoča in naraščajoča . . .

Skoz vrata dere Hun, ko se zdani,
hrumi, besni divjak od vseh strani.
Že rušijo se, padajo zidovi,
sovražnikov pa črez dero valovi . . .
Obupen boj razsaja krog in krog,
bori se sulica in meč in lok,
in kamor se obrneš, kdo umira,
iz smrtnih ran rdeča kri izvira.
Naščuval Atila je mar zveri?
Po mestu Hun ubija in mori.
In više dviga solnce se žareče,

zre na ljudi pod sabo se moreče,
pomlad pa cvete, poje krog in krog
in brez oblaka je neba obok . . .

Carpóphorus preklinja in vzdihuje,
ko ranjence na trgu obvezuje
pred Mithrovim svetiščem . . . Ej, zaman,
kirurgus, vseh pač ne obvežeš ran,
saj jim jih ne izceliš, ne ozdraviš!
Trud brezuspešen, saj nič ne opraviš,
in ranjencev povsod čedalje več!
Vse žrtve vaše: sulica in meč
in lok, ki meče bliskovite strele . . .
Kaj sence smrtne so jih že objele
Emončanov pogumnih! . . . Strašen dan . . .
Carpóphorus poti se že zaman,
mnog ranjenec v naročju mu umira,
oči v zdravnika zadnjikrat upira . . .

„Pomagaj!“ nekdo prosi na pomoč —
Primitivianus je umirajoč.

„Carpóphore, pomagaj! Hunska strela
me v prsi tu je ravnokar zadela,
z nevesto me je poročila smrt . . .
Ah, Horaeo ubil mi Hun je grd . . .
Ko tigri bili so nad njo prirjuli,
pobili vse in hišo ji razsuli.

V Eliziju se morda snidem ž njo . . .
A rana moja? No, povej, kako?"

In preiskuje ga zdravnik in gleda
prijatelja . . . Njegova lica bleda
bledijo bolj in bolj . . . Ni pomoči . . .
Izdihne in za zmerom mu zaspi.
Tam Dindius Priscus stoče in vzdihuje,
boli ga glava, ah, čedalje huje . . .
„Usekal me je težki hunski meč!“
Žrec zašepeče in ne toži več . . .

Približa gruča glasnih se meščanov
po forumu, paganov in kristjanov,
prepirajo se med seboj naglas.
Hermagorov spozna kirurg obraz . . .

Prvi meščan.

Vsi zapustili zdaj so nas bogovi!
O, ljubi pač so naši jim darovi,
kadar polagamo jih na altar.

Drugi meščan.

A v sili nismo jim zemljani mar!

Tretji meščan.

Kaj Jupitra Emona danes briga,
kaj, če morijo Huni nas, skrbi ga!

Četrty meščan.

In Mithra v raju svojem menda spi,
ne ve pač nič, kako se nam godi!

Hermagoras.

Zdaj vidite, da mrtvi so bogovi?
Ne zmenijo se danes nič za vas,
čeprav napočil je najhujši čas,
zato edino pravi bog je novi —
naš Kristus . . .

Peti meščan.

No, in nam pomaga kaj?
Zakaj nam na pomoč ne gre sedaj?

Šesti meščan.

Če Hunov reši nas, bi vanj verjeli,
pri priči vero tvojo bi sprejeli.

Hermagoras.

Ker grešniki ste, pa ne mara vas,
zaslužili ste strašni ta poraz,
kralj Atila je šiba božja slana,
od Kristusa v Emono vam poslana . . .

Sedmi meščan.

Dovolj je, molči! Kdo naj to trpi,
uho od tvojih me besed boli,
nesramno ti krščansko gobezdalo!

Osmi meščan.

Ne boš v nesreči nas zasramovalo,
ná meč ta v trebuh!

Prvi meščan.

Dosti si mu dal,
nikdar ne bo nas več zasramoval!

In krog in krog razsaja boj krvavi,
in smrt kosi na levi in na pravi,
in Hun čedalje bolj besni, mori
ko zver, ki se napila je krvi . . .
In rezko bojni trobijo rogovi
in mestni močni padajo zidovi,
požirajoči hiše ljut požar
Emone je najvišji gospodar . . .
Carpóphorus ozre se . . . Hej, v daljavi
tam prapor rimski še vihra v višavi,
Valerius Aelianus ga drži
ponosno kvišku, torej še živi
zastavonoša legije domače,
kaj mari mu, da Hun krog njega skače!
Res ni nobeden meč, ni lokov strel
junaka Aeliana še zadel?

Spet skloni se in obvezuje rano,
meščanu z ostro sulico zadano,
kar vzdrami nov ga krik in vik in hrum.

Glej, novih v mesto spet vali se trum!
Kirurgus gleda . . . Sprevod dolg se vije
po ulici in ljudstvo nekaj vpije,
ves cardo maximus je poln ljudi,
vse meša se zdravniku pred očmi . . .
Kralj Atila sam jaha zdaj v Emono,
na glavi svetlo, zlato nosi krono,
a v desni meč . . . Ponosno stopa vran,
pokrit s preprogo drago, podkovan
s podkovami srebrnimi, vse bliska
se demantov po uzdi . . . Četa vriska
okoli Atila hrumeč pozdrav
in klanja se mu družba hunskih glav
odličnih . . . Jaha kralj po cesti,
ozira po podjarmljenem se mesti,
pred hišo je zlatarjevo obstal . . .

Kirurg za bližnji skrije se vogal
in vidi sodrgo barbarsko smelo,
ki baš privlekla je črez prag Marcello
pred Atilo . . . Dekle ihti, ihti,
trepeče vsa, poveša v tla oči,
stoji pred njim boječa ko jetnica
emonska mlada prva krasotica
z rokami zvezanimi . . . O, gorjé!
Obleko zdaj so Huni slekli ž nje . . .
Stoji ko čista boginja, častita,

od solčnih žarkov jutranjih oblita,
in Atila motri jo in motri
s pohotnimi in divjimi očmi.

„Marcella!“ — pravi — „to ime je tvoje,
ki zvedel sem ga že od družbe svoje,
Marcella, moja žena boš poslej!
Nikar tako me žalostno ne glej,
smehljaj se mi in gledaj me milejše,
Marcella! Ženske ni nikjer krasnejše
ko ti, device nima lepše svet,
o ljubica, ti vseh deklet si cvet,
boginja živa rimskega si raja,
krasota tvoja dušo mi napaja.
Nevesta moja si, kajne? Povej!
Z menoj pojezdiš v svet, naprej, naprej,
ker moj bo ves svet, vsa bo zemlja moja
neskončna kraljevina! Tudi tvoja
potem bo zemlja vsa, vsa, vsa poslej!
Češ biti žena moja? Brž povej!“

„Ne maram biti tvoja jaz nevesta,
imam že ženina in sem mu zvesta,
nikdar ne bom ti žena, čuj, nikdar!
Deviško čast oskrunjaš mi, barbar!“

In gleda tam kirurg prizor nesreče,
od gneva ves in od strahu trepeče

Ko mogel bi, bi Atilo zaklal,
njegove Hune pa bi v beg pognal,
da rešil bi Emono in Marcello . . .
Carpóphorus začuti v prsih streló,
ki sprožil vanj jo hunski je divjak —
ko pokošen zvali se mrtev vznak . . .

„Haha!“ — se smeje Atila — „Devica,
kaj misliš, da bom prosil te? Jetnica
si moja, moja sužnja, lepa last,
saj moraš biti moja sladka slast . . .
Na konja v sedlo mi jo posadite,
najlepši plen Emone bojevite! . . .
Tako, tako, moj iskri, dragi vran,
kako kaj vseč ti je današnji dan?“ . . .
Ta hip Hun neki sname masko z lica:
„No, ali me poznaš še, krasotica
ošabna? Decius Avitus tvoj —
haha, poglej, stoji spet pred teboj!
Osvete ura moja je prispela,
čas maščevanja, dražestna Marcella.
Kje Aelianus, ženin tvoj je zdaj?
Kaj? Atilo si si izbrala? . . . Kaj?“

Sedaj Avitus krikne in omahne
in vpricho Atile na tleh izdahne . . .

Valerius Aelianus mu zadal
je sunek smrtni, z mečem ga zaklal . . .
Z zastavo je pridirjal čez bojišče
in besen planil bil na prizorišče,
ko Atilo zagledal je in njo,
Marcello svojo v sedlu . . . O, nebo!
Gredoč pa tam Avita je zapazil,
v trenutku tistem v prah ga je porazil . . .
Pogleda mrtveca . . . „Ha, tekmeč moj,
premalo za zločin dobil si svoj
fej, podli domovine izdajalec,
dohitel te je danes maščevalec! . . .
A ti, kralj Atila — obrne zdaj
se Aelianus vanj — nazaj mi daj,
kar vzel si mi razbojnik in ni tvoje,
Marcella, to je zlato dekle moje!
Pri priči vrni mi, divjak, nevesto!
Že dolgo, dolgo ljubiva se zvesto!“

Marcella vzdihne: „To je ženin moj,
da veš, kralj Atila! Postoj, postoj,
da ga poljubim, še enkrat objamem
in da slovo od njega srečno vzamem!“ . . .

„Vojaki moji!“ Atila veli,
od jeze se iskrijo mu oči —

„čimprej ubijte sitneža mi tega!
Kaj hoče zdaj od mene ta nadlega?“ —
Pal ženin je pred njenimi očmi,
njegovo videla je teči kri . . .

„Naprej!“ — ukaže Atila — „požgite
vse mesto, kar živi, vse pomorite!

In že gori Emona rimska, ah!
Kako zidovje pada v sip in prah!
Prav, Huni moji, prav, da brž, čimpreje
prispemo do bogate Akvileje!“

Kralj Atila ozira se okrog,
kako že ruši tisoč, tisoč rok
njegovih Hunov mesto, kak požira
prasketajoči ogenj hiše, kak podira
se zid za zidom . . . Kralj posluša stok
in krik, preklinjanje in jok
meščanov se branečih, bojujočih,
meščanov ranjenih, umirajočih . . .

Ozre se Atila v obrazek njen:
„Marcella krasna, ti moj sladki plen,
Eh, skoro sem pozabil bil na tebe,
čeprav imam te v sedlu poleg sebe . . .

Pa kaj, da bled tako je tvoj obraz
ko vosek? Ali morda ti je mraz?“

In Atila jo gleda, poljubuje . . .
Marcella se ne gane, nič ne čuje.
Zaman kralj stiska bele ji roké —
od tuge ji je počilo srcé! . . .

EPILEGOMENA.

Aškerca, pesnika »Atila v Emoni«, ni več med živimi. V noči od 9. na 10. junija t. l. je, zadet od kapi, izdihnil za večno.

Tako se je namerilo, da je pričujoča pesnitev zagledala beli dan, ko je nje početnika že odela neizprosna Morana s črnim prtom. Petnajst del ga je spremljalo na zadnji poti, koder ni več povratka; sedaj pa naj sledi še ta njegova labodnica kot poslovilna pesem od Emone — Ljubljane, mesta, ki mu je bilo skozi zadnjih štirinajst let bivališče in torišče njegovega plodovitega delovanja.

* * *

V pesnikovi literarni zapuščini se je poleg drugih manjših rokopisov našla tudi obsežnejša epska pesnitev »Atila v Emoni«. Rokopis obsega 92, večjidel po celi strani

popisanih folio-listov. Pesnik je dal tej pesniti prvotno drugačen naslov, in sicer se glasi prvi: *Aelianus in Marcella*. Emonska romanca. — Drugi, lapidarnejši je: *Marcella*. Emonska romanca. — Tretji, in za tega se je pesnik sam odločil, kakor se da sklepati iz lege listov in iz beležke v malem zapisniku, kjer je imel zapisane vse pripravljene rokopise — se glasi: *Atila v Emoni*. (L. 452.) Romanca. Napisal Anton Aškerc. V Ljubljani 191-. — To je torej glavni naslov, kakor ga je bil pesnik namenil za posebno izdajo v knjigi; zakaj pri letnici je pripisano s svinčnikom: *Letnica pride na drugo stran*. — Rokopis je bil pesnik že pripravil za tisk; v besedilu samem je razmerno malo popravkov, vendar kar jih je, pričajo, da je pesnik tekst že pregledal. To izpričuje tudi datum, zabeležen na zadnji strani spodaj, in sicer znači po mojem mnenju »15. februarja do 2. aprila 1912.« dobo, ki je v nji ta epska pesnitev nastala, »21. aprila 1912.« (v rdečem okvirju) pa rok, ko je pesnik dovršil revizijo in dal tako delu svoj »imprimatur«. — Dediča po pokojnem pesniku, njegova brata, sta dovolila, da se dado še neobjavljeni rokopisi natisniti, in sta v to svrho pooblastila podpi-

sanega, da rokopise pregleda in na primer- nem mestu objavi. In tako je upravništvo »Narodne tiskarne« kupilo rokopis, da ga ob- javi »Ljubljanski Zvon«. Pričujoča knjiga pa je ponatisk iz letošnjega »Ljubljanskega Zvona«, št. 8—12. Besedilo je ostalo natančno tako, kakor je napisano v rokopisu. Verjetno pa je, da bi bil pesnik sam, kakor je bil ve- sten, kar se tiče jezikovne ali pesniške oblike, še marsikatero mesto opilil in ogladil, ki se nam dozdeva hrapavo in srhlo.

Kakor v »Poslednjem Celjanu«, tako je pesnik porabil tudi v tej poslednji svoji pe- snitvi zgodovinsko snov, ki je kljub svoji sta- rodavnosti postala šele v zadnjih letih, rekel bi, aktualna. Znano je namreč, da je pričel l. 1909. dr. Schmid, sedaj privatni docent na graškem vseučilišču, po naročilu nemškega viteškega reda preiskovati rimska tla na ljub- ljanskem Mirju in da se mu je pri tem zani- mivem razkopavanju posrečilo, dognati situ- acijo rimske Emone, ki jo je bil l. 452. hunski kralj Atila bržčas osvojil in do tal porušil. Pri tem preiskovanju je Schmid našel dokaj dra- gocenih starinskih predmetov (zlatih, srebrnih, bronastih, železnih, lončenih, steklenih in ka- menitih), dalje več žrtvenikov z vklesanimi

napisi, sploh vsakovrstnih starin, ki pričajo o pisanem življenju tega rimskega provincijalnega mesta. Vse te najdbe se hranijo sedaj v »Museum Emonense«, domačem muzeju nemške redovne komende v Ljubljani. Schmid je o uspehih svojega izkopavanja poročal v uradnem listu »Laibacher Zeitung« — izšlo je vsega vkup 25 poročil — in ti zanimivi podatki o kulturnem stanju stare Emone so dali Aškercu dovolj snovi za njegovo epsko pesnitev, ki bi jo po glasovitem vzorcu Bulwerjevem lahko imenovali »Zadnji dnevi v Emoni«. Skoro vsa imena, kar jih je dognal znanstvenik Schmid iz najdenih napisov, je pesnik porabil in jih nadel osebam, ki nastopajo v pesnitvi; zahajal pa je tudi sam na Mirje, da se je na licu mesta poučil o raznih arheoloških vprašanjih.

V zapuščini sem našel tudi načrt za to romanco; tu si je pesnik zabeležil imena vseh oseb in jim določil tudi več ali manj že njih vloge. Tako si je napravil sledeči seznam oseb: »1 a. L. D i n d i u s P r i s c u s, nižje vrste duhovnik Larov. Imel svojo hišo, v kateri bilo svetišče s tremi oltarji: Jupitrov, Larov, eden brez napisa . . . V njegovi hiši bili tudi kovači v enem traktu. — 1 b. K i r u r-

g o v a hiša, bogata; najlepši mozaik; kirurg ima orodje, pincete, bronaste reči, fibule, fine srebrne reči. (Kako je bilo kirurgu ime?) — 2. *Decius Avitus* . . . imel svojo hišo, v njej oltarček, ki sta ga posvetila Larom Avitova sužnja a) *Laletus* in njegov sin b) *Doryphorus*. Tudi v tej hiši bila kovačnica. Našel se tudi monogram Kristusov. — 3. *Dessius in Favorinus* bila dva lončarja (dve lončarski firmi) ob sedanji Franca Jožefa cesti — torej že zunaj zidov Emone. — 4. *Horaea* (gospá, dama) imela svojo hišo; posvetila en oltar boginji Kibeli (*Rhea Kybele*), boginji polj in vinogradov. — 5. *Primitivianus*, bogataš, imel svojo hišo; postavil oltar boginji *Nemesis*, njegova hiša je bila velika; sredi hiše velik atrium, obdan s kamenitimi stebri. Imenitna hiša; našli veliko bronastih stvari. V sacelu [sacellum = domače svetišče (op. por.)] napis: *Nemesi Augustae sacrum Primitivianusvotum solvit merito*. (Primit. izpolnil svojo obljubo z veseljem.) — 6. *Gallius Exsoratus* (Kdo je bil? Samo napis našli). — Nato je pripisal Aškerc s svinčnikom: *Marcellus*, zlatar; zato njegova hči *Marcella*. — 7. *Carus Attonius Carpophorus*. — 8. *Sextus*

V i b u n n i u s (Avitus). — 9. Tudi: V i b u n -
n i a. — 10. L. B a r b i u s. — 11. V a l e r i u s
A e l i a n u s, zastavonoša XIII. legije. Aeli-
anus . . . kamen je posvečen Jupitru Do-
lichenu (= Mitri)«.

Izmed drugih beležk, komaj čitno napisa-
nih na reklamno pismo neke berlinske firme,
naj izložim še sledeče: (ad 5) »P r i m i t i -
v i a n u s, bogat žitni trgovec (in z vinom),
dobiva iz Petovija neugodna poročila in jih
nosi k poveljniku (emonske) legije. Priporo-
čajo se bogovom, žrtvujejo jim . . . Valerius
Aelianus daruje v svoji hiši Mitri. Horaea
(kako jo vplesti?) daruje Kibeli, Dindius Pri-
scus Jupitru . . . K temu pride znanec, krščan-
ski duhovnik (Petrus?) in mu prigovarja, da
naj daruje Kristusu . . .« V zasnutku imenuje
pesnik krščanskega duhovnika Petra, v
pesnitvi mu je nadel ime Hermagoras. Da so
bili v Emoni tudi že kristjani, pričajo starine,
in sicer bronast Kristov monogram, ki se je
dal kot znak ali zastava pritrditi na drog, lon-
čena svetilka (ampula) z vtisnjenim krščan-
skim znakom in dragocena okovna ploščica z
napisom »Carpus vivas in Deo«. — Na pod-
lagi teh dejstev je pesnik zasnoval romantično
dejanje s konflikti ljubezni, dolžnosti in ver-

skega naziranja ter ga vestno prepletel z motivi, ki jih je v Emoni nudilo vsakdanje življenje in bližanje hunskih čet.

Da bodo blagovoljni bralci dejanje pričujoče pesnitve lažlje umevali, je treba dostaviti nekoliko pripomb v pojasnitev nekaterih kulturno - zgodovinskih dejstev. — Emona je bila cvetoče rimsko provincijalno mesto, obdano z močnim zidovjem v štirikotu (455 m \times 510 m). O tem rimskem »mirju« priča poleg imena tudi zid, ki so ga prav letos odgrnili kot vidni spomenik nekdanje Emone. To utrjeno mesto je zavzemalo prostor med današnjim Mirjem in zidom ob Nunski ulici, na zahodni strani je šel zid ob današnji Ulici rimske legije v premi smeri od Mirja do Nunske ulice, na vzhodu pa od paviljona na Jakopičevem vrtu ob Emonski cesti in Vegovi ulici do deželnega dvorca, kjer se je stikal s severnim zidom v smeri vzhodno podaljšane Nunske ulice. Imelo je eno glavno cesto, *cardo maximus*, ki je tekla vzporedno z današnjo Gorupovo ulico prek Gradišča. To cesto pravokotno križajoče ceste in ulice so se zvale »dekumani« (lat. *decumani*). Nekje na prostoru sedanjega Gradišča je bil glavni trg, *forum*. Aškerc

omenja tudi »Kovaško ulico«, kjer so bile mestne kovačnice; na Mirju se je namreč našla zaloga velikih železnih kladiv. Emona je bila izprva utrjen vojaški tabor s stalno garnizijo. Pesnik omenja XIII. legijo kot emonsko posadko.

Brez dvoma je bila Emona v živahni prometni zvezi z drugimi mesti v rimskih provincijah Noriku in Panoniji; bila so to Claudia Celeia (Celje), Poetovio (Ptuj), Neviodunum (Drnovo pri Krškem), Siscia (Sisek), Nauportus (Vrhnika) in že v Italiji Aquileia (Oglej). Vojaškim in trgovskim svrham je služila poštna zveza (*cursus velox*) s postajami (*mansio*), kjer so izmenjavali vprego in lahko prenočevali; taka postaja je bila gotovo ad Pirum (na Hrušici) in Atrans (Trojane). Krit popotni voz se je zval *r h e d a* ali *r e d a*.

Razen starih rimskih bogov, posebno Jupitra in Marsa, so častili v poznejši cesarski dobi zlasti v vojaških mestih tudi orientalska božanstva; tako n. pr. je bil zelo razširjen kult Mitre (Mithras), prvotno perzijskega boga solnce in svetlobe. Pesnik omenja tako svetišče (*Mithräum*) tudi v Emoni, dasi do slej za to še nimamo vidnih dokazov. Tudi Izida (Isis) je pravzaprav egipčanska boginja,

ki so jo Rimljani cesarske dobe zamenili ali strnili s kultom Venere. Nedvomno so bili že v 4. stoletju, če ne še prej, med Emončani kristjani, ki jim pripisuje pesnik krščansko cerkvico; znanstveno preiskovanje sicer ni dognalo tega prostora.

Aškerc opisuje v tej pesnitvi dokaj točno domačnost meščanske hiše zlatarja Marcella ali premožnega doma bogate vdove Horeje. Spretno je uporabil tudi dejstvo, da se je našel v emonskih tleh bogat zaklad 50 zlatov in več srebrnih palic; ti zlati so tako izborno ohranjeni, da so videti čisto svežega kova, dasi pripadajo raznim rimskim cesarjem, kakor Maksimilijanu, Konstantinu Velikemu, Konstansu, Konstanciju i. dr. — Istotako je srečno vpletel v dejanje kirurga (zdravnika), ki mu je nadel grško ime Carpophorus, češ da je bil rodom Grk in si je bil spričo svoje omike pridobil pravice rimskega osvobojenca (liberta); kot libertus je užival dokaj državljanskih pravic.

Ko se je približala hunška nevarnost, so Emončani obljubili — kakor poje pesnik — žrtvovati Jupitru vse, kar se porodi prihodnjo pomlad drobnice in goveda, če jih reši pogina; to je ver sacrum, zaobljubljena

pomlad starih Rimljanov, ki so v najstarejših časih celo svoje otroke v ta namen zaobljubljali.

Kakor ima pesnik zgodovinske romance vso pravico, da dejanje po svojem okusu in po tehnični potrebi zgradi, tako je Aškerc zlasti dejanje zadnjega speva, ki opeva zavzetje Emona, povsem po svoje predočil. Nikakega zanesljivega zgodovinskega poročila ni, da je Atila Emono res zavzel in do tal porušil, kaj še, da bi se mogle dognati posameznosti tega dogodka. Zato pa je imel pesnik tem več umetniške svobode, da je dejanje tako zaključil, da se vsi mali in veliki doživljaji posameznih oseb strnejo končno v silno katastrofo.

* * *

Tako je tudi Emona, staroslavna prednica današnje bele Ljubljane, našla vrednega slavitelja v nedavno umrlem pesniku. Kakor da se je Aškerc s svojim poslednjim delom, čigar dejanje se vrši na klasičnih tleh domače zemlje, od nas za večno poslovil.

Star emonski kamen govori:

NVNC - TVMVLVS - CINERES - OSSAQ - LECTA - TEGIT
HVC - OMNIS - FATIS - TVRBA - RELICTA - RVIT.

V Ljubljani, dne 8. decembra 1912.

J. WESTER.

POPRAVEK.

Str. 28, vrsta 6. se čita pravilno:

Če odpoveš malikovstva se zmoti.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS 8

00000077218

